

www.alvraddarna.se

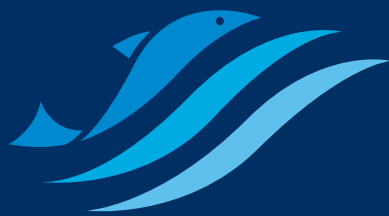
ÄLVRÄDDAREN 2021

STRÖMMANDE VATTEN – LEVANDE LANDSKAP

Då vattenrätten rinner bort

Behövs miljöhänsyn? / 570 år i människans tjänst
Ett nytt framtidsscenario för Lillpiteälven / Rädda Europas blå
hjärta / Sveriges sötvattensfiskar / Det stora gruveländet

ÄLVRÄDDAREN 2021

INNEHÅLL

- 3 LEDARE:** *Christer Borg*
- 6 BEHÖVS MILJÖHÄNSYN?**
Högni Hansson
- 8 DEN GRÖNA OMSTÄLLNINGEN MÅSTE GRUNDAS I MILJÖHÄNSYN**
Johan Hörnemalm
- 9 SPONSORER**
- 10 570 ÅR I MÄNNISKANS TJÄNST**
Patrik Bergqvist
- 14 ETT NYTT FRAMTIDSSCENARIO FÖR LILLPITEÄLVEN**
Johan Hörnemalm
- 16 DÅ VATTENRÄTTEN RINNER BORT**
Margaretha Svenning
- 18 RÄDDA EUROPAS BLÅ HJÄRTA**
Ulrich Eichelmann
- 22 BOKRECENSION: SVERIGES SÖTVATTENSFISKAR**
Richard Löwall
- 23 ÅRSMÖTE 2021 OCH INFORMATION**
- 24 DET STORA GRUVELÄNDET**
Gunnar Westrin
- 28 GRUVORNA OCH MILJÖBALKEN UR CLOWNENS PERSPEKTIV**
Margaretha Svenning

Bild framsida, Emån. Foto: Christer Borg.

ÄLVRÄDDAREN utges av Älvräddarnas Samorganisation med ett nummer årligen. Manuskript, debattinlägg, brev etc är mycket välkomna. Foton, kartor och illustrationer är synnerligen önskvärda.

Medlemskap

Enskild medlem: 300:-/år
Äldre/ynigre: 150:-/år (tom året man fyller 20 och från 65 år/pensionär)
Familjemedlemskap: 400:-/år
Stödjande organisation: 500:-/år
Ordna ditt medlemskap via autogiro:
<http://www.alvraddarna.se/medlem/>

Sätt in pengar på vårt plusgiro 73 65 73 - 7

Glöm inte att ange namn, postadress, telefon och e-postadress så att vi kan skicka meddelanden och vår alltid lika högtintressanta Älvräddaren till dig!

Sponsoring

Kontaktperson: Christer Borg
christer.borg@alvraddarna.se
070-684 74 31

Donera

Vi är tacksamma för alla donationer, stora som små! Älvräddarna har även SWISH 123 471 82 43

Minnesgåvor

Älvräddarna har under årens lopp mottagit gåvor från anhöriga och vänner till människor som gått bort. För oss är dessa gåvor mycket värdefulla bidrag till vårt arbete med våra strömmande vattendrag. När vi mottar gåvor skickar vi ett minnesbrev till begravningsbyrån, som sedan ser till att de anhöriga får dessa. Vi brukar också skicka ett tackbrev till de anhöriga som de får efter begravningsceremonin. Brevet är utformade på ett stilrent och vackert sätt och oftast brukar de som skänker en gåva lägga till en sista hälsning i minnesbrevet. Gåvorna sätts helst in på vårt **Plusgirokonto 73 65 73-7** och där anges vilka som skickat gåvan. Det går också att sätta in via **Swish 123 471 82 43**.

I samtliga fall skickar ni den sista hälsning som ni vill ha med i minnesbrevet till minnesbrev@alvraddarna.se. Har ni frågor kring detta vill vi helst att ni skickar dessa till e-postadressen ovan, eller att ni ringer Christer Borg på 0706-84 74 31

Redaktion, kansli, huvudadress och medlemsregister

Älvräddarnas Samorganisation,
Stantorsgatan 6, 91531 Robertsfors

Kansli: Jari Toivanen,
Mail: jari.toivanen@alvraddarna.se
Medlem/adressändring: medlem@alvraddarna.se
Övriga ärenden: info@alvraddarna.se
tel: 070-305 22 58

Ordförande

Richard Löwall
Stantorsgatan 6, 915 31 Robertsfors
070-274 94 95
richard.lowall@alvraddarna.se

Grafisk design och produktion

Tomas Transten
08-10 30 25
tomas@grafiskahuset.se

Tryck

Åtta.45

STORT TACK till alla som bidragit med texter och bilder i Älvräddaren!

Varmt välkommen till 2021 års Älvräddaren!

Det är sommar år 2021 när detta som du nu läser skrivs. Sedan förra numret av Älvräddaren har mycket hänt, men samtidigt inte. Detta ska förklaras i texten, men hur som helst; varmt välkommen till vår medlemstidning, Älvräddaren, av årgång 2021!

Christer Borg. Foto: Margaretha Svenning

PANDEMIN HAR gjort att vi som alla andra knappt deltagit i några möten ”på riktigt”, det vill säga i verkliga livet. Resandet har därmed inskränkts till en rännil jämfört det normala. Ett år reste undertecknad en sträcka motsvarande tre varv runt jorden. Med SJ. Och det gick bra, tågresandet är ett fantastiskt sätt att ta sig fram. Du kan välja själv: Förbereda en presentation, läsa bok, svara på remiss, prata med medpassagerare eller helt enkelt bara vila.

ISTÄLLET FÖR resande och fysiska möten har det varit en jämn och stadigt stor ström av möten via internet. Zoom, Teams, Skype, alla varianter av tjänster har använts för att upprätthålla kontakterna och mötena som är nödvändiga för att vårt samhälle ska fungera. Sedan förra sommaren och förra numret av Älvräddaren har regeringen beslutat om att anta NAP, den nationella prövningsplanen för vattenkraft. Detta skedde mitt i sommaren, och ni som läste även ledaren i 2020 års Älvräddaren minns att vi som miljöorganisation var (och är) starkt kritiska till prövningsplanen och därmed också beslutet. Detta i första hand för att den innehåller en mängd med inte bara möjligheter utan också krav på att vissa delar av vattenkraftsbranschen ska ges undantag från den självklara miljöanpassning som all annan industri varit tvungna att

genomgå sedan miljölagar började tillämpas i Sverige.

Framförallt gäller det den storskaliga vattenkraften, den som är den verkligt viktiga för elsystemet. Viktig inte bara för att den står för runt 40 procent av svensk elproduktion, utan främst för att den används för att reglera elnätet. Skiftande produktion och skiftande konsumtion tillsammans med faktumet att elnätet måste vara i balans gör att det behöver regleras, från sekund via minut och timme till dag och veckoplanering. Till detta använder vi i Sverige den storskaliga vattenkraften.

Men ”det förhåller sig på följande vis” som en dryg jurist sa i Frithiof Nilssons Piratens ”Tre terminer” när han mästrade motparter och domstol, att en miljöanpassning av den storskaliga vattenkraften inte på något sätt hotar vårt system med reglering av elnätet. Och kommande satsningar på fossilfri stältillverkning och energislukande serverhallar kommer ändå att kräva andra lösningar på reglerproblemet. Detta då inte vattenkraften, hur mycket den än effektiviseras, inte kommer att räcka till som reglerresurs. Inte ens om, Gud (och Älvräddarna) förbjude, någon politiker med dålig känsla för miljö och överrenskommelser skulle komma med idén att bygga ut våra mot vattenkraft skyddade älvar.

Det finns lösningar på ritbordet som helt enkelt åtgärdar problemet

på konsumentensidan. Men min kvalificerade gissning är att vätgasen, den ”gröna” som alltså kan tillverkas av fossilfria produktionsslag av el, sakta men säkert kommer att få en aktiv del i detta med reglering av elnätet. Siemens i Finspång startade ett projekt i slutet av 2019 som går ut på att vindkraftsparker åtminstone delvis ska kunna reglera sig själva. Detta genom att de istället för att ”lägga ut” elen på stamnätet och därmed sänka elpriserna till nivåer som ingen producent i långa loppet överlever, via elektrolys ska spjälka vatten till syrgas och vätgas. Vätgasen sparas och när behov finns så ska de kunna köra igång vätgasdrivna gasturbiner som via generator kan producera el.

OAVSETT VILKEN eller rättare sagt vilka lösningar som slutligen kommer att användas, finns inga skäl att skydda den storskaliga vattenkraften ”in absurdum”. Nuvarande utveckling på konsumentensidan och även alternativa produktionsformer som solceller med mera, kräver att vi kontinuerligt arbetar med lösningar för att hålla elnätet stabilt. Men vid de kommande prövningarna enligt NAP, som regeringen alltså beslutade om sommaren 2020, ska kraftbolagen få nya tillstånd efter omprövningen som enligt lag inte ska omprövas igen förrän efter 40 år.

Detta är absurt. Det innebär att vi ska ha kvar ekologiska kata-

strosituationer i våra drygt tio helt utbyggda älvar i nära ett havt sekel längre än vad som tekniskt krävs. En teknikutveckling som måste ske under de kommande tio åren inom elsystemet, ska ignoreras för att vattenkraftsbranschens ekonomi ska skyddas i mer än 40 år från och med nu, detta genom att inte kräva några miljöanpassningar alls i de storskaliga kraftverken.

För det är ju egentligen det som det handlar om. Företagen kan räkna, och de har räknat ut att en minskad produktion på grund av miljöanpassningar, med kanske 1 eller 2 procent med sedvanlig kapitalisering och räknat 50 år framåt skulle ge vad de kallar för en ”förlust” på hundratals miljoner, förmodligen många miljarder kronor. När det egentligen handlar om en minskad intäkt, baserad på att ingen kan eller får tillgodogöra sig allt vatten i en älv. Framförallt inte genom att man struntar i den miljöanpassning som vi själva kräver i miljöbalken, i våra nationella miljömål och som även EU kräver via främst ramvattendirektivet.

TILL SYVENDE och sist handlar det inte om elteknik eller juridiska eller lagtekniska spetsfundigheter; det handlar om sedvanlig moral, etik och känsla för miljö. Hur ska en verksamhet som står för närmare 40 procent av vår så kallade hållbara framtids elproduktion kunna existera utan att vara hållbar själv? Ett axiom i termen ”hållbarhet” är de tre orden ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbara verksamheter. Storskalig vattenkraft kan aldrig kallas för hållbar om den inte är miljöanpassad. Punkt.

Eftersom vi anser att NAP, enligt ovan resonemang, inte är bra, begärde vi en överprövning av beslutet hos Högsta Förvaltningsdomstolen (HFD). Detta gjordes i september 2020, och i slutet av maj fick vi ett beslut att HFD avvisade vår begäran på formella grunder. Eftersom HFD är högsta instans för detta ärende har vi uttömt våra möjligheter i Konungariket Sverige. Vad vi nu har att fundera på är om vi ska överklaga detta beslut hos Europadomstolen. Det skulle vara möjligt eftersom våra rättigheter

att få en rättvis prövning inte har tillgodosetts och eftersom vi nog tycker att HFD även har fel i sak. Vår begäran, anser vi, är absolut ett sådant som vi med stöd av Århuskonventionen har rätt att klaga på. En annan väg att hantera den uppkomna situationen är att uppmärksamma EU-kommissionen om det vi anser strider mot EU-rätt. Kontakt har tagits, möte med tjänstemän har hållits och vi arbetar vidare med det spåret. Ett tredje och fjärde spår är att via central miljöorganisation i EU driva frågan om Sveriges överutnyttjande av undantag i genomförandet av ramvattendirektivet. Samt att när processerna kommer igång med domstolshantering av omprövningarna enligt NAP driva vissa av frågorna till högsta instans. Ja, ni förstår kanske att vi inte ger oss...

NYA FÖRUTSÄTTNINGAR EKONOMISKT

Tyvär har vi för året 2021 fått en betydligt mindre summa i bidrag från Naturvårdsverket än vad vi sökte. Vi har under tre års tid haft en miljöjurist anställd, vilket varit mycket värdefullt. En stor del av vårt arbete handlar om att föra process när tillstånd för vattenverksamheter söks, eller när förelägganden från länsstyrelser överklagas av verksamhetsutövare. Sven Björck har varit anställd under dessa år, men tyvärr har vi inte ekonomiska muskler att behålla den anställningen. Att du som läser detta har valt att vara stödmedlem tillsammans med stödet från våra sponsorer är viktiga grunder ekonomiskt för oss kan nog anses vara en underdrift. Utan er medlemmar, inget arbete alls.

Tack och lov har vi under tiden fått stöd i vårt arbete ”pro bono” som det heter av en i miljö rätt doktorerad jurist med många års erfarenhet av både tillsyn och utbildning inom miljöbalkens system, Margaretha Svenning.

Ett domstolsärende vi deltagit i tillsammans, Margaretha och under tecknad, är Naturvårdsverkets ansökan om borttagande av dammluckor i dammen vid Järle Kvarn i Nora kommun, Örebro län. Dammen ligger i Noraån, som är utsedd till Natura2000-område uppströms kvarnen och dammen. Kvarnen, som

inte bara ska vara kvar utan också erosionssäkras, är byggd 1803. Området som sådant har varit av stor betydelse under de århundraden som järnbruket i Bergslagen var en viktig näring. Det finns rester kvar av en hammarsmedja från den tiden, men dessa, som består av grundstenar till hammarsmedjan, påverkas inte av borttagandet av dammanläggningen. Inte heller den gamla bron över Noraån kommer att påverkas negativt, utan den ska bevaras.

Självklart kommer den uppströms belägna dammspegeln att försvinna. Istället för en stilla vattenyta kommer det att vara ett parti med strömmande vatten, och vattenståndet närmast uppströms dammen kommer lika självklart att sänkas. Dock är farhågorna om att vattnet som sådant ska försvinna helt utan grund, eftersom det inte är dammen som ”håller” vattnet på plats kilometervis upp till Norasjön. Precis som på alla andra ställen där det finns små dammar är det endast det närmast liggande vattenområdets vattenyta som påverkas; inte tillrinningen eller vattenföringen. Lika mycket vatten som det idag rinner, kommer att rinna även i framtiden, allt annat lika. Det som påverkar ett landskaps vattenhållande förmåga är just landskapets egenskaper och förhållanden. Om alla våtmarker och skogar dikas ut, vilket de till stor del gjorts, kommer landskapet givetvis att inte förmå hålla vatten vid torka. Ett utdikad landskap kan inte heller ta hand om stora mängder nederbörd och då uppstår ofta översvämningssproblem i avrinningsområdets åar.

ÄLVRÄDDARNA STOD alltså på Naturvårdsverkets sida i prövningen, och mark- och miljödomstolen vid Nacka Tingsrätt dömde som de måste: Ansökan om utrivning av dammen gavs tillstånd. Detta eftersom åtgärden som sådan är positiv för alla vattenlevande organismer uppströms i Natura2000-området, men också för att domstolen inte får säga nej till en sådan ansökan. Det beror i sin tur på att staten eller ”det allmänna” som det brukar heta, inte kan tvinga en fastighetsägare att behålla en exploatering av miljö

som den vill bli av med. Därför ska alltid en ansökan om dammutrivning godkännas enligt miljöbalken. Även om det givetvis i ett sådant fall som detta också måste sökas tillstånd enligt kulturmiljölagstiftningen, kan inte den andra själva utfallet, att dammen ska kunna rivas ut om ägaren vill det. Tillståndet har överklagats av Örebro länsmuseum, Nora kommun och ett antal privatpersoner som anser att kulturmiljön försämrats på ett sätt som rimligen borde göra att Mark- och miljööverdomstolen återförvisar målet till underinstansen. Älvräddarna tror dock inte att det blir på det viset. Älvräddarna har också deltagit i det senaste av domstolsmålen gällande Untra kraftverk i nedre Dalälven. Kraftverket är storskaligt och producerar runt 250 Gigawattimmar (GWh), eller 0,25 Terawattimmar (TWh) av totalt 66 TWh från svensk vattenkraft. Ansökan är gjord med en ändrad paragraf i miljöbalken som trädde i kraft 1 januari 2019. Paragrafen medger att ägare av vattenkraft kan ansöka om ett så kallat ”ändringstillstånd”. Därmed harmoniseras lagstiftningen när det gäller miljöfarliga verksamheter, där ändringstillstånd varit möjligt en längre tid, och vattenkraft.

NÄR DET GÄLLER omprövning av vattenkraft enligt NAP, den nya ”omprövningslagen” som trädde i kraft när regeringen beslutade om den förra sommaren, ser vi ett problem med tillämpningen av denna nya paragraf. Vi kan konstatera att ett stort antal ändringsansökningar har skett i den storskaliga vattenkraften. Det byts turbiner och annat i en fart som sällan tidigare skådats. Vi menar att de bolag som nu får sina ändringsansökningar godkända av mark- och miljödomstolen därmed får ”fribrev” från miljökrav när de väl ska prövas enligt NAP. För den storskaliga vattenkraften sker detta stegvis från år 2025 och fram till 2037.

För vad innebär det som NAP ska leda till, egentligen? Det står att vattenkraften i Sverige ska ges ”moderna miljövillkor” i samband med NAP, och då kan man förledas att tro att de ska miljöanpassas. Men i lagtexten för omprövningarna

står det bara att de ska ha ett tillstånd för hela verksamheten enligt miljöbalken. I ändringstillstånden är det generellt så att kärnverksamheten för ett vattenkraftverk, det vill säga vattenhushållningen, eller med vanlig svenska, hur mycket vatten de får avleda till kraftverket, bedöms och ges tillstånd till. Det betyder att de har rättskraft för den avledningen och därmed blir prövningen enligt NAP enbart en pappersprocess. I alla fall är det vad Älvräddarna fruktar, och därför deltar vi i de målen, för att om möjligt få till en överprövning av dessa sakernas tillstånd. Ännu så länge har vi inte lyckats, men skam den som ger sig.

SKA SMÅSKALIGA OCKSÅ GES UNDANTAG?

I skrivande stund, början av juni 2021, har Älvräddarna och även våra kollegor bland miljöorganisationerna, blivit inbjudna till en informationsinhämtning i riksdagens Miljö- och jordbruksutskott. Det är på Centerns initiativ och det hela handlar om ett kommande tillkännagivande till regeringen angående vattendirektivet och dess genomförande. I det stora hela handlar det om att de anser att våra fem Vattenmyndigheter inte tillämpat de undantag som finns i ramvattendirektivet på ett tillräckligt genomgripande sätt. De talar om kommande stora elbehov, och de talar om jordbruket. Mycket handlar om att vattenkraft som sådan påstås vara planerbar.

Som jag tidigare skrivit finns det stora möjligheter att reglera elnätet på fler sätt än bara vattenkraft. Men två saker anser jag är störande med initiativet. Det första är att småskalig vattenkraft har så extremt liten betydelse för elnätets reglering eller elsäkerheten vid kriser att det argumentet helt kan bortses ifrån. De 1 700 minsta står för drygt en procent av den totala elproduktionen och konstituerar därmed inte ens en stapel utan ett knappt skönjbart streck i ett stapeldiagram över svensk elproduktion. Till planerbar reglering kan de inte användas. De är helt enkelt, i förhållande till de skador de orsakar våra strömmande vatten, inte så viktiga att de

ska slippa att miljöanpassas (eller helst avvecklas med ersättning till ägarna).

Det andra är denna märkliga och ur vetenskapligt perspektiv tveksamma hållning att omställningen för att stoppa klimatförändringarna, som är ett gigantiskt miljöproblem, ska ske genom att undanta verksamheter som påverkar miljö från miljöanpassningsåtgärder. Centerns initiativ, som i det stora hela kan sägas omfattas av snudd på samtliga riksdagspartier, innebär en falsk dikotomi genom påståendet att klimatarbetet förutsätter inte bara fortsatt utan också ökande miljöpåverkan när det gäller till exempel degradering av biologisk mångfald. Givetvis måste vi kunna ha planerbar, förnybar elproduktion utan att den förstör eller minskar den biologiska mångfalden. Vi kan inte åtgärda det ena utan att samtidigt ta hänsyn och åtgärda andra miljöproblem. Jag menar att initiativet egentligen handlar om att på miljöns bekostnad skydda vissa näringar på ett sätt som inte är hållbart. Självklart måste jordbruk bedrivas så att övergödning av våra hav stoppas och lika självklart ska el kunna produceras utan att Sverige måste ta till en mängd undantag från huvudregeln i EU:s ramvattendirektiv; att alla vatten ska uppnå god ekologisk status.

ATT VÄLJA DEN väg som Sverige nu valt innebär, anser Älvräddarna, att Sverige inte förhåller sig lojalt med EU:s regler som är tydliga i följande: Ett direktiv från EU får inte genomföras på bekostnad av att andra direktiv inte kan genomföras. Förnybarhetsdirektivet ska alltså genomföras på ett sätt som inte hindrar att ramvattendirektivets mål kan uppnås. Detta kan inte ske genom att i möjligaste mån använda alla undantag som finns för att slippa uppnå dessa miljömål för vatten. Med det säger jag välkommen till årets nummer av vår medlemstidning Älvdadden! God läsning, på återhörande.

Äntligen skriver legenden Högni Hansson för Älvräddaren! Miljötillsynen i Sverige hade inte varit på den juridiska kartan om det inte varit för Högni och hans fantastiska arbete som miljöchef i Landskrona, lärare för massor av blivande miljöinspektörer och mentor för mig och många andra. Det jag har lärt mig om att vara juridiskt principfast, skåda miljöproblemen i verkligheten och sedan agera i tillsynen - det har jag lärt mig av Högni. Han är och förblir den tuffaste miljöarbetaren av oss alla.

Dr Margaretha Svenning, kollega och mångårig vän

TEXT: HÖGNI HANSSON, FD. MILJÖCHEF, FD. UTBILDARE AV MILJÖINSPEKTÖRER

Behövs miljötillsyn?

MILJÖTILLSYNNEN har länge varit under diskussion och den har utretts i ett flertal utredningar. Ända sedan vattenlagen 1941¹ har man återkommande hävdats att frivillighet ger bäst resultat. Verkligheten har dock visat att frivillighet leder till mindre och större skandaler i form av förstörd miljö och ibland kraftig påverkan på hälsan. När miljöskyddslagen infördes 1969 fick inte tillsynsmyndigheterna förelägga försumliga, utan skulle genom råd och anvisningar få den försumlige att frivilligt bättra sig. Det ansågs även vara ofint att anmäla en företagare till åklagare för även uppenbara brott mot någon av miljölagarna. När det infördes i miljöskyddslagen en plikt för tillsynsmyndigheten att anmäla överträdelser till åklagare, sa chefen för i miljötillsynen i södra Sverige upp sig och en del som yttrade sig om denna detalj ansåg att det skulle störa relationerna till tillsynsobjekten och därmed försvåra tillsynen. Sådana tongångar hör man fortfarande. Det återspeglar en underlig syn på tillsynen, som om den endast kan utövas gentemot

företag som var vänligt sinnade till tillsynsmyndigheten. När skandalen med ScanDust i Landskrona stod som högst uttalade den person som hade tillsynsansvaret att myndigheten var helt beroende av företaget man skulle kontrollera. ”Om företaget inte berättar allt kan vi inte göra något åt det”.

DET KAN VARA intressant att jämföra miljötillsynen med andra områden. Det närmaste för en miljöinspektör är att jämföra med livsmedelstillsynen som har funnits i över 100 år i Sverige. Tillsynen sker utan förannonserade inspektioner, vilket sällan sker på miljöområdet. Förelägganden och förbud och provtagning är regel. Otjänliga livsmedel beslagtas och destrueras.

För några årtionden sen jämförde en student i Uppsala miljötillsynen med tillsynen enligt alkohollagen. Uppsatsen som fick namnet ”Renat?” visade en himmelsvid skillnad mellan tillsynen på de två områdena. Man kan även jämföra miljötillsynen med tillsynen över ekonomi- och finansområdet. Där är det inte frågan om några förannonserade inspektioner, snarare frågan

Högni Hansson, Fd. miljöchef, fd. utbildare av miljöinspektörer.

Bilderna visar industriutsläpp till Öresund i Landskrona på 2000-talet.

”

Ren luft och rent vatten utgör den yttersta gränsen för vår tillvaro. Därför behövs det värderas minst lika högt och högre än pengar.

om gryningsräder och beslagtagande av dokument och datorer. Det beror inte på att några arter hotar att försvinna från jordens yta eller att barns begåvningsförmågor p.g.a. högt intag av bly minskar, eller för att man har livslånga skador av många olika slag därför att man druckit förorenat vatten. Det handlar om pengar som inte ens finns i fysisk form utan som siffor.

OCH INGEN AV oss kommer undan. Till och med våra barn/ungdomar måste deklarerat för banken pengarnas ursprung och om de har några

relationer till viktiga personer. Inte för att denna kontroll är onödig, kontrasten till grundattityden är enorm. Miljön och naturen värderas enkelt som den alltid går att ersätta. I många kretsar betraktas skydd av arter, biotoper som ett hinder för utveckling, åtminstone om det kostar pengar.

Ingen har uttryckt vår situation här på jorden bättre eller mera kärnfullt än *Alf Henriksson* i en av sina dagsverser från 1965:

*Vi kan leva utan frihet,
politik och progression,
Utan välstånd, utan byxor,
utan lag och religion,
Utan vetenskap och skönhet,
utan sanning och förnuft.
Men vi kan inte leva
utan vatten och luft.*

REN LUFT OCH rent vatten utgör den yttersta gränsen för vår tillvaro. Därför behövs det värderas minst lika högt och högre än pengar.

Välfärd existerar inte utan ren luft och rent vatten. Vi klarar oss inte heller utan livets väv. Det kan vara nyttigt att komma ihåg när det är politisk kris och när virus hotar våra liv. Slutligen kan vi konstatera att pengar inte går att äta!

Fotnot: Industrivatten och avlopp, reds. anmärkning.

Donera med Swish!

Älvräddarna är tacksamma för alla donationer, stora som små!

Den "gröna" omställningen måste grundas i miljöhänsyn

Skogsvattenmagi. Foto: Lars Norman

DET TALAS MYCKET om "grön omställning" i Norr- och Västerbotten. I samma andetag också om nyindustrialisering.

När omställningen lyfts medialt står ekonomin så gott som alltid i förgrunden. Miljön, i termer av ekologisk hållbarhet, talas det lite om. Inte heller är det mycket utrymme för frågan om hur vi kan/bör skapa socialt hållbara samhällen.

ATT DET TALAS om "grön omställning", men så lite om ekologi och miljö blir ibland väldigt märkligt. Nästan motsägelsefullt. För vi vet ju att den ekologiska hållbarheten är grundstenen vi står på.

Någon uttryckte sig ungefär så här; "Grön omställning pågår - nu får naturen maka på sig". Dvs. hållbarhet blir en marknadsfaktor i en ekonomi som fortsatt bygger på nyttjande av ändliga resurser. Siktet må vara inställt på fossilfri produktion, men på bekostnad av biologisk mångfald.

Kanske kan citatet verka överdrivet. Mycket talar dock för att vi rör oss i den riktningen.

OM VI NU SKA prata om konkurrensfördelar, så skulle man kunna tänka att det ligger mycket "attraktionskraft" och värde i att värna den sista Europeiska vildmark som vi har i vår närhet. För många i Norrbotten är naturen en viktig del av livsmiljön och ett starkt skäl till att man bor där man bor.

Denna faktor har stärkts under pandemin, då många runtom i landet börjat värdera naturvis-

telse allt högre. Besöken i våra skogar och nationalparker har ökat rejält och vildmarks- och sportfiskehandeln säljer som aldrig förr.

ÄR DET DÅ en tajmad och långsiktigt hållbar prioritering med nyindustrialisering som till stor del bygger på ökad gruvbrytning och än högre avverkningstakt i skogarna?

Så här skulle jag vilja se på saken; Älven är mer än kraft som ska tyglas. Skogen mer än råvara. Vi kan desperat ersätta gamla tekniska lösningar med nya. Vi kan använda nya ord för kortsiktig ekonomisk utveckling och oförändrade levnadsmönster. Men oersättliga naturvärden fortsätter exploateras, i allt snabbare takt. På det sättet sågar vi effektivt av grenen som vi sitter på. För ja, själva trädet lär ju bokstavligen snart inte finnas kvar. Det har mest troligt tuggats till biomassa.

NATUREN FANNS FÖRE oss och skapar våra livsförutsättningar. Som art är vi en av många arter, med ömsesidiga beroenden till andra. Det kräver ödmjukhet och naturhänsyn.

I så många fall har vi försökt hitta ingenjörsmässiga lösningar på miljöproblem vi själva skapat. Det har ibland löst den akuta situationen, men lett till allvarligt negativa långsiktiga konsekvenser för hela ekosystem. Art efter art har utrotats, för alltid.

När vi "landat" i att naturen är större än oss och förtjänar en självklar hänsyn. När vi omprövat synen på oss själva och skippat fokus på innovativa begrepp och tekniska nödlösningar. Då kan vi på riktigt börja jobba med grön omställning.

Vattenkraft ser inte ut så här

Utan så här

Våra sponsorer möjliggör förändring

Tack!

Vill du bli sponsor? Skriv till info@alvraddarna.se
Läs mer på alvraddarna.se/sponsor/

ALLT OM

FLUGFISKE + FishEco

DOGGER
bait & tackle shop

FISKE
JOURNALEN

Flugfiske i Norden

Edgeflyfishing.com

VISION

GUIDELINE
It's all about the experience

π FLY VATTEN & FISKEVÅRD

STOCKHOLMSFOG

Storsjö Fiskecamp

Storsjö
Fjällturism AB

Abu Garcia

FISH YOUR DREAM

MAGNUS STRÖM
FOTOGRAF

BackAsp
Minnesfond

FÄRLIN
MEDIA

Kultins
SPORTFISKE

LF
Lisebeth
FVOF

B
Lars Ericberg
Konsult AB

GATCH WITH GARS
SPORTFISH MASTERS

CYKELAFFÄREN.SE

JohnJohns

Fiskeshopen
Möråm

FISKECENTRUM

MIXFISHING

Fiske

BÖJDA SPÖN

Sapponicus
Fiske och frisk lära

PATRIK DAUGAARD AB
DANO FLY

HILSINGBORG
Vs Teknik AB

VIKENS
FLYFISHING

Stenkullens Sportfiskareförening

FISKEVÅRDSTJÄNST
PETER HALLGREN AB

GRÄDDO
ELENTSTALLATIONS AB

minimark &
trädgård AB

Mälardalens
SPORTFISKE

M.L. Mäleri AB
MICHAEL LARSSON

flugbindning.com

FISHING
GUIDE

Munkebo Sportfiskeklubben Golden Fly Fiskeguide i Falkenberg AB Tyttbo Forsfiske Ovanåkers FVO
DMD-Consulting Sweden Ekbergs Fiske Härkan & Långan Jakt och Fiske Icehotel AB Jan Lahenkorva
Lidmans Svartån Måndagsgruppen Möbelsnickare Christofer Eliasson Packalätt Skandinavien
Rossöns FVOF Sandhamnsguiderna AB Sportfiskebutiken Tajtlajn AB
Säveåns Övre Fiskevårdsområdesförening Camp Juno Måns Tham Arkitektkontor AB
Studio Henrik Bonnevier Uttrans Fiskevårdsförening (UFvF) Gunnar Westrin

570 år i människans tjänst

– finns det plats för naturen bland kultur- och produktionsintressen?

I skrivande stund har Skeboån varit präglad och tyglad i människans tjänst i drygt 570 år och starkt bidragit till utvecklingen av regionen. Hon har sett människan gå från plog och slägga till en högteknologisk världsledande industri. Hon har fött människor med mat och bidragit med sitt vatten till djur och odlingar. En mycket stor och viktig roll som hon uppfyllt med den äran.

SOM LIVSNERV har Skeboån snällt fogat sig i de samhällen och den industri som växte fram upp längs hennes stränder. Endast vid ett tillfälle har hon protesterat högljutt mot sitt nyttjande. I midsommartid år 1913 brast dammen vid utloppet ur sjön Närdingen. Detta skedde under en planerad sjösänkning men att dammen skulle brista var ju såklart en olycka. Sjön Närdingen sjönk på kort tid med närmare 1,5 meter. Därmed var också en epok över eftersom sjöfarten mellan masugnen i Edsbro och Skebobruk ersattes av järnvägstransporter. Förutom att ha varit pulsådern i förädlingen av järn i Skebobruk har ån även fungerat som livsnerv för jordbruket och som skafferi för de boende längs vattendraget sedan urminnes tider.

När den gamla sägen vid Edebovikens strand i Hallstavik, ersattes av ett pappersbruk 1915 så inleddes en ny era för Skeboån i industrins tjänst, i vilken hon fortfarande agerar. Hennes bidrag till historien är väl värd att vårda och görs också till viss del genom museiföreningen i Skebobruk. Men som på många andra platser får byggnader, funktioner och människan en given plats i historieböckerna, medan vattendrag och liknande miljöer får en försumbar och alltför liten roll i dessa historiska tillbakablickar. Och i ärlighetens namn, Skebobruk och Hallsta Pappersbruk hade nog aldrig blivit till utan hennes bidrag.

NATUR OCH KULTUR - SAMMA PRIORITERING?

Jag vill mena att det finns plats för naturvårdsintressen med samma värde som för kultur- och produktionsintressen.

Tidigt 1990-tal gjordes de första tappra försöken från den lokala fiskeklubben, men detta rann ut i sanden. Jag vill påstå att det var först 2010 som det verkliga arbetet med att återge Skeboån sitt naturliga värde tog sin början. Då startade jag och några vänner ett biotopvårdsprojekt med vattendraget och dess djurliv i fokus. Vi har inte lagt hennes betydelse för industri och jordbruk helt åt sidan, istället har det blivit till ett av våra mål, att tillsammans med andra intresseområden skapa samarbetsformer som skulle leda till ett nytt engagemang i och kring vattendraget. Vi ville inte ställa värdet av naturen mot någonting, utan lyfta det till samma nivå och samma prioriteringar som industrin har haft på henne. Vattnet som hon förde med sig skulle alltså både kunna sörja för en bra produkt och samtidigt ha ett bra naturvärde.

Sett ur ett svenskt perspektiv är inte Skeboån i sin nuvarande form unik på något sätt, tvärtom, i vårt land finns tusentals liknande vattendrag. Men sett ur ett lokalt perspektiv är hon helt unik både historiskt och i nutid. Det viktiga blir hur vi förvaltar resursen framåt. Vi vet och kan bättre idag än att envist försvara det gamla eller exploatera våra vattendrag ännu mer. Valet av väg framåt kommer att avgöra om mitt vattendrag och alla andra Skeboåar runt om i landet blir unika i det bredare perspektivet.

KULTUR VS BIOTOP – MÅSTE VI VÄLJA?

Kulturvård och biotopvård är enligt min mening inte varandras motsats. Naturligtvis ska vi värna och vårda byggnationer, stensättningar, och andra lämningar, men ett vattendrag som är hårt rensat och utnyttjat under de senaste 100 till 200 åren bör kunna restaureras samtidigt som omkringliggande kulturmiljö behåller sitt värde.

I det överliggande miljö kvalitetsmålet för ”Levande sjöar och vattendrag” som Sveriges riksdag genom Hav- och Vattenmyndigheten satt, är utgångspunkten för utvärderingen att:

«Sjöar och vattendrag ska vara ekologiskt hållbara och deras

variationsrika livsmiljöer ska bevaras. Naturlig produktionsförmåga, biologisk mångfald, kulturmiljövärden samt landskapets ekologiska och vattenhushållande funktion ska bevaras, samtidigt som förutsättningar för friluftsliv värnas.»

Källa: <https://www.sverigesmiljomal.se/miljomalen/levande-sjoar-och-vattendrag/>

För mig är detta en tydlig målbild som på intet sätt motsätter sig de allmänna kulturmiljövärdena kring byggnader eller andra lämningar i anslutning till ett vattendrag. Ändå finns här ideligen målkonflikter. Länsstyrelserna, Mark- och miljödomstolarna ska se till alla samhällsintressen som kulturmiljö, biologisk mångfald och fiskevård för att nämna några. I fallet som rör åtgärder i vattendrag behöver detta belysas och tydliggöras mot de som ansöker om vattenverksamhet samt att alla Länsstyrelser bör agera på samma underlag. Det får inte vara så att man, beroende på region, får olika svar och olika handläggning och därmed olika utfall. Bristerna kring detta åligger Länsstyrelserna och måste ses över samt åtgärdas, anser jag.

Jag har själv sett olikheterna i mitt engagemang kring arbetet med Skeboån och hur man exempelvis bara i angränsande län behandlar samma typ av frågeställningar på ett annat sätt, vilket jag tror mestadels

FAKTA SKEBOÅN

Skeboån är Upplands Läns absolut största vattendrag på hela 53 km inklusive källflöden och ett avrinningsområde på 483 km². I texter finns beskrivet att en hytta för järntillverkning fanns i Skebobruk så tidigt som på 1440-talet. Detta lär ha varit den första kända järntillverkningen i Uppland. Bruket som från den tiden växte fram hade sin storhetstid under 1800-talet och var i drift fram till 1924.

Läsbara länkar:

www.skebobruksmuseum.se

skeboanssportfiske.blogspot.com

bottnar i olika syn på fokusområden samt på nivåer av kunskap.

GEMENSAMMA LÖSNINGAR ÖPPNAR FÖR LIKA VÄRDE

Jag efterfrågar en god hantering och avvägning mellan olika intressen och olika aktörer, bland annat en fungerande samverkansprocess. Dessutom väl fungerande rutiner kring handläggningen. Dessa bör vara generella och gälla över hela landet, oavsett en länsstyrelses geografiska läge. Om Sverige och i detta fall Skeboån ska nå målet om god ekologisk vattenstatus i linje med EUs ramdirektiv för vatten, som idag finns inskrivet i svensk lag, krävs att vi genomför åtgärder för att återställa våra vattendrag från de fysiska förändringar

Nedström nuvarande damm i Skebobruk. Foto: Patrik Bergqvist.

som gjorts, främst under de senaste 100 till 200 åren.

Detta omfattar vandringshinder för fiskar och återställandet av renade vattendrag. Det är här som motsättningarna oftast når ytan då man anser att riskerna är att många värdefulla kulturmiljöer kommer att skadas eller raseras, exempelvis dammar, flottningslämningar eller anläggningar knutna till masugnar, kvarnar eller annan typ av vattenkraft.

KULTURVÅRD OCH biotopvård, två ord som båda egentligen står för samma sak i det breda perspektivet, bevarande och/eller återskapande. Kulturvärde är att bevara, utveckla och hållbart bruka de kulturarv som vi idag har runt omkring oss i vårt samhälle. Restaurering är en verksamhet som syftar till att återställa något till ett tidigare skick men också bevarandet av kulturhistoriska och kulturgeografiska värden. Med tillägget naturvård står restaurering för återställande av en viss naturtyp som tidigare gått förlorad genom rensning, skövling eller av annan vattenverksamhetspåverkad naturmiljö.

De är alltså inte varandras motsatser, det framstår istället väldigt tydligt att vi ska värna byggnationer, stensättningar, och andra lämningar om vi ger oss i kast med att restaurera ett vattendrag. Hjälp behövs dock för att identifiera samt säkra dem under arbetets gång, men själva vattendraget ska kunna återskapas och samtidigt värna hela områdets kulturella värde. För att så ska kunna ske behöver alla parter se sin roll i detta arbete och därför också vara öppna för gemensamma lösningar. Inte som det är nu i vissa fall, att man stoppar eller hindrar varandras mål och arbete med förbättringar.

FRAMTIDEN AVGÖRS AV VILJAN ATT SAMARBETA ELLER EJ

I Skeboån finns några ytterst viktiga frågor som identifierats sedan en tid tillbaka. En faunapassage vid den nedre dammen för att fisk, även svagsimmande arter, samt annat liv i vattendraget ska kunna ta sig upp från havet på sin lekvandring. Dess-

utom fortsatt arbete i vattendraget med anläggande av lekplatser, uppväxtområden samt se över kantzonerna. Stora och små insatser för att komma närmare målet om god ekologisk status samt ett levande vattendrag med rik biologisk mångfald. Vad händer om vi inte kan komma överens kring anläggandet av faunapassage eller om vi inte kan enas kring att restaureringsarbeten kan göras hand i hand med andra kulturvärden i Skeboån? För att nå framgång med vårt arbete så är besluten kring dessa frågor av största vikt. Faller någon bort, eller att samarbete inte är möjligt mellan de inblandade så blir vårt fortsatta arbete på ideell bas i det närmaste omöjligt. I ett sådant fall blir vi tvungna att se över vår egen framtid och inte Skeboåns framtid. Utan en fullt fungerande faunapassage vid utloppet till havet blir det lite som att gräva en damm hemma i trädgården och sedan restaurera den för den vilda fisken i havet. Ett helt fruktlöst arbete sett utifrån målet. Kan vi dessutom inte tillföra natursten och lekgrus samt se över kantzoner i vattendraget för att där

finns husgrunder och andra kulturarv så är det att sätta hänslås på hela det ideella arbetet.

Vår insats bygger på samarbete med flera parter, däribland Länsstyrelsen, Sportfiskarna och vatten- och markägare men vi träffas aldrig tillsammans för en öppen dialog även om jag vid flera tillfällen föreslagit just detta för att nå den samverkansprocess jag anser är en av framgångsfaktorerna.

VI VET OCH KAN BÄTTRE

Så på frågan vad som kommer att hända mitt vattendrag är svaret att jag inte vet. Trots mina drygt 10 års arbete, där mycket fokus legat på att upplysa, förklara och bearbeta alla inblandade parter, så är känslan osäkerhet. Jag och mina vänner är inte intresserade att driva ett förvaltningsarbete av nuvarande situation. Vi siktar högt, till och med högre än vad vissa organisationer ser som rimligt. Detta beror inte på dumdristighet hos oss utan på kunskap om vad vattendraget är kapabelt till. Möjligen är vi lite naiva i vår tro på vad som är möjligt att göra. Att ”små dutta” oss till målet är inte

Skeboån behöver satsningar över tid och med bredd. Vattnet och dess innevånare, regleringen för industri, jordbruk, djurlivet kring vattendraget samt kulturhistorien ska alla fylla samma roll och finnas med i den övergripande planen kring att vårda, värna och nyttja vattendraget.

vår väg. Skeboån är dessutom utpekad av Länsstyrelsen som det kanske enskilt viktigaste vattendraget i länet. Sett utifrån vår horisont är hon absolut viktigast.

Vad Skeboån och hela avrinningsområdet behöver är en projektform sett över tid och inte enskilda insatser. En 5 till 10 års plan som innefattar total översyn av alla vandringshinder med start kring anläggandet av en riktigt faunapassage vid den nedre dammen. Att jag här inte påtalar utrivning beror på industrins behov av sötvatten i sin process och som vi tydligt pekat på sedan starten, vi vill tillsammans med andra intresseområden skapa samarbetsformer som leder till nya engagemang i och kring vattendraget. Jag tror alltså på en lösning via samråd.

Skeboån behöver satsningar över tid och med bredd. Vattnet och dess innevånare, regleringen för industri, jordbruk, djurlivet kring vattendraget samt kulturhistorien ska alla fylla samma roll och finnas med i den övergripande planen kring att vårda, värna och nyttja vattendraget.

En väl fungerande samrådsprocess, där viet sätts före jaget, där vi dra lärdomar av varandra, suddar ut gränsdragningar och växer under processens gång är vägen att gå. Vinnaren är naturen som får en tydligare plats i helheten och jag tror också att medlen för investering i en sådan process skulle hamna närmare naturen och bli mer direkta.

Vi vet ju egentligen allt detta redan och vi kan så mycket mer idag än att bara fortsätta förvalta en ekologisk krasch oavsett det gäller mitt kära vattendrag eller de tusentals andra runt om i landet. Så oavsett vem du är eller hur du nyttjar ditt vattendrag, ställ dig på knä och låt spegelbilden i vattnet avslöja vem som ska ta första steget till förändring.

Donera med Swish!

Älvräddarna är tacksamma för alla donationer, stora som små!

Havsöring under leken, Foto: Lars Granat.

Stenvalsbron i Skebobruk, byggd 1885. Foto: Patrik Bergqvist.

Strömstaren trivs när stenar läggs tillbaka i ån. Foto: Patrik Bergqvist.

Ett nytt framtidsscenario för Lillpiteälven

– en annan historia är möjlig att berätta

DET HÄR SKULLE kunna vara historien om en juridisk och miljömässig skandal. Historien om hur ett litet kommunalägt bolag i Norra Sverige under nästan 35 år kan bedriva elproduktion i en älv med höga naturvärden, i strid med tillståndets villkor om fiskvägar. Här skulle vi helt klart kunna lära oss mycket om branschens förutsättningar, efterlevnad av miljölagstiftning och retorik och praktik kring hållbarhetsmål.

Tack vare lokala eldsjälares engagemang och framgångsrikt samarbete med Älvräddarnas Samorganisation kan vi nu börja berätta en annan historia. Den historien handlar om naturhänsyn och stora möjligheter till lokal utveckling.

Vi väljer att fokusera på denna historia istället.

NATURVÄRDEN, POTENTIAL OCH HINDER

Lillpiteälven är en viktig del av nationalälven Piteälvens system. Älven är ca 90 km lång och har klassats som en av Norrbottens bästa skogsälvar. I Piteå kommuns översiktsplan anges Lillpiteälven som ett av kommunens mest värdefulla vattendrag, med stor potential att utveckla sportfiske och naturupplevelser. Lillpiteälven har höga ekologiska värden och bestånd av rödlistade arter som flodpärlmussla, utter och flodkräfta, liksom stationär öring, harr, nejönöga m.fl. Utsättningar av laxyngel gjordes i älven under 1980-talets första hälft. Fram till mitten av 90-talet finns dokumenterade uppgångar av storväxt lax i älven. Återställningsåtgärder motsvarande ca 2 miljoner gjordes i början av 2000-talet i älvens övre delar, i samarbete med Pite Älv Ekonomisk Förening.

Sedan 1987 har två småskaliga kraftverk

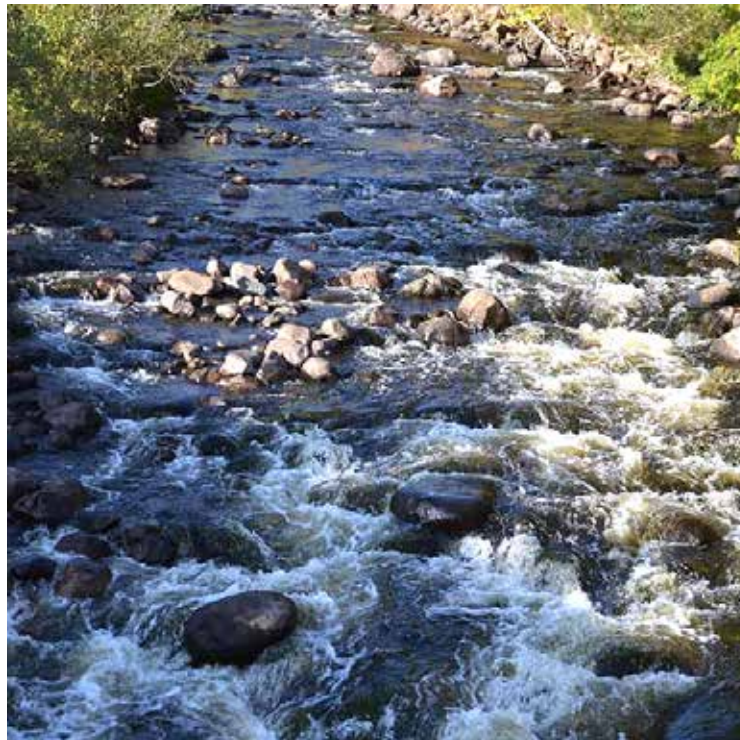
”

Det mest troliga är att den vackra Lillpiteälven kommer att vara dämnd ytterligare några år, men vi ser nu den fria älven framför oss. Scenariot med en otämjd Lillpiteälv har blivit realistiskt – och vi är oändligt tacksamma för stödet från ÄlvS.

kraftigt påverkat älvens ekologi och miljön för de boende i älvdalens byar. De båda kraftverken producerar tillsammans 3,5 GWh årligen och är belägna 6 respektive 9 km uppströms älvens mynning. Verken saknar fiskvägar, trots att tillåtligheten för att bygga kraftverken grundar sig på sådana villkor. Under en period på mellan 12-15 år försökte kraftbolaget på olika vis ompröva villkoren om fiskvägar. 2017 kom dock ett beslut från Länsstyrelsen om genomförande av miljöåtgärder med hot om vite. Något som till slut fick ägare och moderbolag att ta beslut om att istället inleda en utrivningsprocess, till stor del av ekonomiska orsaker. Ända sedan 2016 har ÄlvS bidragit juridiskt med yttranden, som kunskapsstöd och som viktig aktör i att skapa opinion för en fri och levande älv.

DET LOKALA ARBETET TAR FORM

Det lokala arbetet för Lillpiteälvens utveckling formaliserades för drygt tre år sedan genom bildandet av den ideella föreningen ”Lillpiteälvgruppen”. Föreningen samlar ett 100-tal personer och verkar för en fritt strömmande Lillpite

älv där ekologiska bevarandevärden tillvaratas och lokala utvecklingsmöjligheter skapas. Lillpiteälvgruppen har löpande kontakter med andra föreningar som förvaltar fiske i älven samt byaföreningar i älvdalen. I nära samarbete med ÄlvS har ett målinriktat påverkande arbete bedrivits. Detta genom möten med kommunpolitiker, ansvariga inom moderbolag, debattartiklar i lokalpress osv. En strategi har lagts för detta arbete som vi konsekvent lutat oss mot. Grunden har varit en vision om älven som ”motor” för lokal utveckling och de mervärden som kan skapas kopplat till föreningsliv,

hållbar naturturism och rekreationsvärden. I aktuellt läge undersöker vi tillsammans med representanter från 5-6 andra byaföreningar möjligheterna till ett pilotprojekt för bl.a. sportsfiske utifrån långsiktiga förvaltningsprinciper.

Sedan 2018 har Piteå kommun drivit ett Länsstyrelsefinansierat projekt för återintroduktion av havsöring i Lillpiteälven. Sändarförsedda havsöringar från Piteälven har satts ut uppströms kraftverken och deras vandring och lek har pejlats. Ideella krafter från Lillpiteälvgruppen har utbildats i Hartijoki-metoden och bidragit med anläggande av

lekbottnar tillsammans med kommunens ekologer. Totalt har ett tiotal lekplatser skapats i älven och dess biflöden. Dessa restaureringsåtgärder fortsätter under 2021, i ett samarbete mellan Lillpiteälvgruppen och Piteå kommun. ”Havsöringsprojektet” har skapat mycket intresse kring älven och fått många att inse älvens stora potential.

VÄRDEFULLT SAMARBETE OCH ETT REALISTISKT SCENARIO

Det arbete som lokala föreningsrepresentanter drivit tillsammans med ÄlvS, i form av opinionsbild-

ning och konkreta utvecklingsinsatser, har gett resultat. Vi har haft en alltmer förtroendefull och framåtinriktad dialog med kommunens majoritetsledning och ansvariga inom huvudansvarigt bolag. För drygt ett halvår sedan kom ett tydligt ställningstagande kring avveckling av det olönsamma dotterbolaget och att utrivningen av kraftverken ska slutföras. Återstår gör samverkansprocess med förhoppning från ägarna om fondmedel samt domstolsbeslut kring genomförandevillko-

ren för utrivningen.

Det mest troliga är att den vackra Lillpiteälven kommer att vara dämnd ytterligare några år, men vi ser nu den fria älven framför oss. Scenariot med en otämjd Lillpiteälv har blivit realistiskt – och vi är oändligt tacksamma för stödet från ÄlvS. Nu är det möjligt att fortsätta skapa en ny historia. Den historia som tar utgångspunkt i älvdalens naturvärden och att älven som resurs ska vårdas med försiktighet och långsiktighet.

Ni vet; den typen av historia som man önskar få berätta för sina barn och barnbarn.

Då vattenrätten rinner bort

”Om du inte vet vart du är på väg kommer du att hamna någon annanstans!”

Lewis Carroll

DET ÄR INTE BARA uttråkade Alice som föll ner i ett kaninhål utan botten och plötsligt befann sig i en absurd värld.

Uttråkade jag som jobbar med vattnets juridik har också fallit. Plötsligt möter jag en hattmakare, en påskhare, larver som röker vattenpipa och ger råd som inte duger och en falsk sköldpadda. Jag drar till domstolen vid Hjärter Dams hov där jag ska rannsakas för att Hjärter Knekt stulit kakor ur Hjärter Dams kök. Vid den kaotiska rättegången får Hjärter Dam ett raseriutbrott och jag anfalls av alla spelkortssoldaterna. Plötsligt vaknar jag kallsvettig på samma ställe där drömmen tog mig.

Eller vaknar jag inte?

DÅ MAN ARBETAR med den så kallade ”vattenrätten” fortsätter man att falla och när botten är nådd vet man inte riktigt. Det är fritt fall och farten är hisnande.

Vattenrätten är lika djup som drömvärlden. På botten finns rester av regelsystem som växte fram då vattnet plötsligt blev allas angelägenhet och behövdes för mer än enstaka familjers eller byars försörjning. Under ytan slår hamrarna i skogarnes djup¹ och timret finner sin väg mot havet. Vid ytan finns postindustrialismen med begrepp som förnybarhet och biologisk mångfald och ”hybrit”, som betyder stål utan kol.

MILJÖRÄTTEN BEHÖVER bestämmelser som ger mening och stakar väg i den riktning som lagstiftaren bestämt och

som verkar rimlig ur ett biologiskt perspektiv. Vattenrätten fungerar tyvärr inte så. Vägskyltarna sitter konstigt och leder inte dit man tror.

”Skulle jag be en bön vore det inte för farfar utan för er som är kvar. Farfar där nere har raka vägen framför sig men er är krokig” sade Casie vid farfar Joads improviserade begravning.²

Farfar Joad klarade inte resan från Oklahoma till Kalifornien och frågan är om vattenrätten klarar resan från 1918 års vattenlag till moderna miljövillkor.

Det lurar en del faror på resan trots att vi reser med god utrustning och Google Maps.

OM FAMILJEN JOAD hade haft tillgång till våra hjälpmedel hade dom nått Kalifornien snabbt och farfar kunde fått plats på äldreboende. Om man tänker på resan mot moderna miljövillkor vore det mer än välkommet att nå fram och placera stor del av vattenrättens bestämmelser på äldreboende för utarbetad och förbrukad juridik.

En fara på vägen är själva lagen och man måste veta vad vissa ord betyder på juridiska för att kunna navigera.

Rättskraft betyder till exempel inte att rätten är kraftig eller basant, utan vad rätten manifesterad som ett beslut eller en dom ger dig rätt att göra eller inte göra. Kraften i rätten skyddar så att säga mot anspråk från andra. Att det sedan inte är samma sak att ”ha rätt” som att ”få rätt”, det är en gammal fin sanning. Rättskraft uppkommer bara då man får rätt.

URMINNES HÄVD betyder inte att alla dammar som är urgamla skyddas av lagarna. Bara att om man kan övertyga mark- och miljödomstolen om att dammen är urgammal så blir den en prick på vattenrättens Google Maps, annars en vit fläck på den juridiska kartan.

Det är nu det blir farligt på resan! Då myndigheterna och domstolarna ska övertygas och sedan använda begreppen då blir det som med råden från larverna som röker vattenpipa i Underlandet. Kalifornien kan plötsligt ligga i helt olika rikt-

”

Är det någon som förstår logiken i att dammen som saknar tillstånd inte behöver söka, fastän ägaren inte kan visa att dammen verkligen är urminnesgammal, som lagen kräver?

ning, beroende på vilken larv som blir vägvisare.

Jag undrar exempelvis hur jag ska navigera då kartan ser ut så här:

Jag uppfattar lagen som så att alla dammar behöver moderna tillstånd fastän dom är gamla, därför att dammar täpper till naturen. Så långt går juridiken och logiken i takt därför att naturens förutsättningar fått bestämma. Vi vet helt enkelt att människor inte kan tillåtas att obehindrat dämna vatten i ett välorganiserat samhälle och vetenskapen vilar på vetenskaplig förståelse av hur hydrologin fungerar.

2019 BÖRJADE plötsligt juridiken leva sitt eget liv.

Vissa dammar anses plötsligt så gamla att de är urminnes gamla och därför kanske har tillstånd, om ägaren kan visa att de verkligen är urminnes gamla. Om urminnes gamla dammar har vattenkraftverk finns numera också särskilda bestämmelser för att enklare göra dem juridiskt moderna efter omprövning. Andra urminnes gamla dammar som inte har vattenkraftverk har inte fått särskilda bestämmelser för att bli moderna men ska fortfarande söka tillstånd.

För min del gäller fortfarande den juridiska logiken att alla dammar oavsett ålder trots allt, med eller utan vidhängande vattenkraftverk, fortfarande måste sörja för egen juridisk modernisering. Dammarna måste helt enkelt söka tillstånd eller ompröva någonting de redan har eller kan leda i bevis.

Dr Margaretha Svenning, miljöjurist och clown.
Foto: Christer Borg

Domstolarna tycks däremot uppfatta lagen så att alla dammar, med eller utan vattenkraftverk, redan har modernt tillstånd bara därför att de sägs vara urminnes gamla.

ÄR DET NÅGON som förstår logiken i att dammen som saknar tillstånd inte behöver söka, fastän ägaren inte kan visa att dammen verkligen är urminnesgammal, som lagen kräver? Då vore det väl tydligare att säga att ingen kan tvinga ägaren till en damm att söka tillstånd, oavsett hur gammal dammen är för så säger ju domstolarna.

Jag har nu navigerat fel i det juridiska Underlandet där ”visa” fallit bort och där dömt blir glömt. ”Visa” är juridiska och betyder att presentera ett trovärdigt underlag, vilket är hela poängen med miljölagarna. Att kunna ”visa” domstolen. Så utvecklas juridiken och den biologiska logiken i otakt. För visst är det lika viktigt att samhället fortfarande har kontroll över hur vatten däms, oavsett dämmets ålder?

SOM MILJÖJURIST OCH clown i naturens tjänst, eller åtminstone med kopplingen mellan lagarna och biologins förutsättningar i huvudet, ställer jag mig frågan ”åt vilket håll ligger Kalifornien?”

Fotnot 1: Fritt efter Gustaf Fröding, ur Gitarr och dragharmonika, 1891

Fotnot 2: Ur Vredens druvor, John Steinbeck, 1939.

Rädda Europas blå

Namnlös älv i Vjosa
avrinningsområde, Albanien.
© Ulrich Eichelmann/Riverwatch

N

ÄR MAN TITTAR på våra älvar och åar i Europa får de flesta av oss huvudvärk. Hela älvsystemet påverkas, regleras, däms, avleds, förorenas och så vidare. Och om det finns några få fritt rinnande och i närheten av naturliga sträckor kvar, kan du vara säker på att det redan finns planer som vill ändra på det. Hela älvsystemet i Europa är degraderat. Hela? Nej, det finns ett stort område på vår kontinent där älvar fortfarande är älvar – olika, dynamiska, sammankopplade och fulla av liv. Floderna och älvorna mellan Slove-

nien och Grekland – Balkanhalvöns floder.

De flesta människor i Europa har aldrig sett en naturlig levande älv eller å. De kanske tror det, men de har växt upp med kanaliserade vattendrag, avledda sträckor, fragmenterade av dammar. Det finns fortfarande en del liv i dessa vatten, fiskar, vissa fåglar etc., men det är ingenting i jämförelse hur äkta levande älvar ser (såg) ut i verkligheten.

JAG HAR JUST återvänt från Albanien, där 30 stycken internationella och albanska forskare bedömde

hjärta

”

Varje älv, å och varje liten bäck hotas att däckas eller avledas. Hösten 2020 hade vi underlag på nästan 3 500 vattenprojekt, 108 var under uppbyggnad och 1 400 var i drift. Galet, men det bästa med det här är att vår kampanj verkar fungera.

detta biflöde som även det är intakt och lika fullt av överraskningar. Genom att vandra genom detta underbara område kunde man faktiskt känna hur ett intakt älvsystem ser ut, och jag kunde bokstavligen se vad vi har förlorat under de senaste dryga hundra åren i våra delar av Europa.

NÄR VI STARTADE kampanjen „Save the Blue Heart of Europe“ för nästan 10 år sedan planerade vi inte direkt att starta en av de största naturkampanjerna i Europa. Vi var bara fast beslutna att göra något för att hålla Balkanälvarna levande.

När jag säger „vi“ menar jag de icke-statliga organisationerna EuroNatur från Tyskland och Riverwatch, baserade i Wien, Österrike. Vi driver denna kampanj tillsammans med lokala naturvårdsgrupper i de olika länderna på Balkanhalvön.

I början av vårt arbete beslutade vi strategiskt att satsa på hela Balkanområdet och inte fokusera på ett mindre antal älvar och åar. Vi ville skapa en helhetsbild av situationen och dess hot likt ”skönheten och odjuret”. Först bedömde vi hydromorfologin i älvarna på Balkan, mer än 80 000 flodkilometer så här långt (älvar med avrinningsområden > 500 km²). 70 procent av det älvsys-

temet är antingen nära naturligt eller endast ytterst lite modifierat. Det är helt unikt i Europa och saknar motstycke. När du visualiserar det på en karta ser du omedelbart skillnaden. Enligt EU:s standardiserade färger för hydromorfologi är blått och grönt bra, medan gult, orange till rött symboliserar sträckor med sämre ekologisk status. Följande kartor med vattendrag på Balkan, jämfört med de i Tyskland (jämförbart med alla övriga västeuropeiska länder) och följande data visar skillnaden.

DETTA KAN SÄGAS representera ”skönheten”, men vi bedömde också ”odjuret“. Vi samlade in data om alla dammprojekt i regionen, oavsett om de är igångsatta, planerade eller under uppbyggnad. Resultaten presenterades på en karta, och den här kartan underlättade enormt mycket för oss i vårt arbete. Det visualiserade verkligen hela hotet av dammar och det gav en övergripande bild över situationen. Och till och med människor som är för vattenkraft drog slutsatsen att detta är för mycket.

VARJE ÄLV, å och varje liten bäck hotas att däckas eller avledas. Hösten 2020 hade vi underlag på nästan 3 500 vattenprojekt, 108 var under uppbyggnad och 1 400 var

flora och fauna i två biflöden till Vjosa – Europas sista stora naturliga flod utanför Ryssland. Under den veckan upptäckte vi en mindre älv i Vjosa avrinningsområde, som vi inte kände till sedan tidigare. Den har inte ens ett namn, lokalbefolkningen kallar den helt enkelt för „den lilla älven“. Denna lilla älvfåra är faktiskt arkitekten bakom den 150 meter breda älvdalen, med en hisnande mångfald av växtarter, insekter, fåglar, amfibier etc. Och detta vatten är ett biflöde till en biflod till Vjosa, och jag kan slå vad om att det också finns ett annat biflöde till

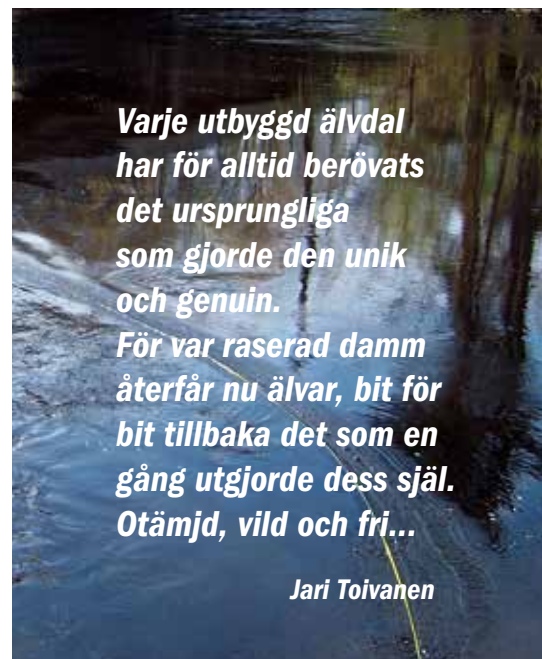
300 personer skyddar Neretvafloren och blockerar vägen för grävmaskinerna © S. Panic.

i drift. Galet, men det bästa med det här är att vår kampanj verkar fungera. Under 2017 nådde vi toppen i dammbyggnad med 180 dammar under uppbyggnad, sedan dess minskar antalet. Naturligtvis är 108 dammar under uppbyggnad oacceptabelt, men trenden går i rätt riktning.

Men vad betyder egentligen detta antal av dammar? Låt oss titta på två aspekter. För det första, respekterar investerarna och de ansvariga förvaltningsorganen skyddade områden? Ett tydligt svar är nej. 49 procent av alla vattenkraftsprojekt på Balkan planeras och byggs inom strikt skyddade områden, såsom nationalparker, Natura 2000-områden, Ramsar-områden¹ etc. Detta är ett alarmerande budskap som sträcker sig bortom älvarna: skyddade områden skyddar inte naturen längre. De finns mer på papperet än i verkligheten, och det gäller inte bara för Balkan, utan i hela Europa och till och med globalt. Vi måste ändra på detta, annars kommer alla siffror som nämns i EU:s gröna mål att förbli en "papperstiger".

DEN ANDRA aspekten som vi tittade närmare på var fiskarterna och dammarnas potentiella inverkan på dessa arter. Balkanälvarna är fortfarande ett „fiskeldorado“. I vissa älvar har jag sett så mycket öring och harr framför mig att jag bara ville ta i dem med händerna. Det finns fyra olika öringarter, vissa säger att det finns många fler. 69 fiskarter är endemiska, så de lever bara på Balkan och ingen annanstans i världen. Och för den berömda "Huchen" (Hucho hucho, även Donaulax) är älvarna här deras sista oas. Steven Weiss från Universitetet i Graz och ett team av experter bedömde 113 hotade fiskarter. De tog fram kartor över var de kända populationerna kunde hittas, och de uppskattade påverkan på dessa arter, om de dammar som planeras inom deras utbredningsområde skulle byggas. Resultat: 49 fiskarter står inför ett direkt utrotningshot eller skulle drivas till nära utrotning. Det motsvarar ungefär 10 procent av alla Europas sötvattensfiskarter. Verklighetens „gröna energi“...

JAG SER DOCK mycket mer optimistiskt på framtiden än jag gjorde för några år sedan. Vi har hittills stoppat många dammprojekt, till exempel nyligen det stora Kalivac-dammprojektet på Vjosa i Albanien. Det kommer också ske förändringar på den miljöjuridiska sidan: i Bosnien och Hercegovina, Monte-

Varje utbyggd älvdal har för alltid berövats det ursprungliga som gjorde den unik och genuin. För var raserad damm återfår nu älvar, bit för bit tillbaka det som en gång utgjorde dess själ. Otämjd, vild och fri...

Jari Toivanen

negro och kanske även i Kosovo kan subventionerna till vattenkraft snart avbrytas. Utan pengar inga dammar. Och fler och fler människor står upp för Balkanälvarna. Kvinnorna i Krusica i Bosnien blockerade en dammbyggnadsplats i 500 dygn. De vann den kampen och kunde återvända hem. Eller befolkningen i Stara Planina, som stoppade mer än 50 stycken planerade dammar i ett naturreservat i Serbien. I våras fanns det upp emot 20 000 människor på Belgrads gator för att protestera mot dammar och gruvdrift. Ett annat exempel är från 1 juni förra året, då byggmaskiner körde fram till floden Neretvica (Bosnien-Hercegovina) för att bygga en lång rad med totalt 15 dammar. Men 300 människor blockerade vägen och ännu så länge har inte arbetet påbörjats.

DESSA PASSIONERADE balkanfolk är ett skäl till att jag tror att vi slutligen kommer att rädda de flesta älvarna på Balkan. Det andra skälet är alla de andra grupper som vi samarbetar med, forskare, advokater, mediefolk, konstnärer, sportfiskare, lokalsamhället, nationella intresseorganisationer, samtidigt som vi bedriver lobbyarbete i Bryssel såväl som i Balkanländerna. Vi får betydande stöd från företag som Patagonia, från stiftelser som tyska Manfred-Hermsen-Stiftung med flera. Alla arbetar för detta ändamål, att rädda älvarna på Balkan och att stoppa denna tsunami av nya dammar. Mixen av mångfald bland engagerade är knepet, och passionen. Det är endast med denna passion och viljan att göra något utöver det vanliga som David kan vinna mot Goliat.

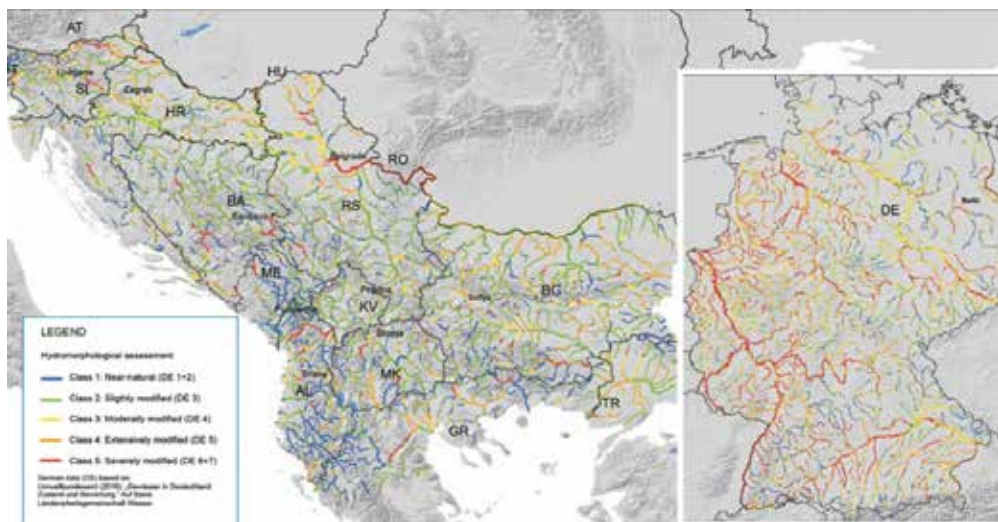
På så sätt kan älvarna på Balkan ses som ett lärande exempel, en förebild för att rädda eller återställa våra älvdalar i andra delar av Europa.

Vi behöver fler levande älvar!

Fotnot: Ramsarkonventionen, Konvention om våtmarker av internationell betydelse, i synnerhet såsom livsmiljö för våtmarksfåglar, är en internationell konvention antagen 2 februari 1971 för skydd av våtmarker som är värdefulla för fågellivet.[1] Namnet kommer från den iranska staden Ramsar. Konventionen nämns ibland som CW-listan (engelska: Convention on Wetlands). - Wikipedia.

Ulrich vid ett nybygge av vattenkraft på Balkan av Österrikiska energiföretag. Foto: A Burr.

Hydromorfologi i älvsystemen på Balkanhalvön (vänster) och Tyskland.

Mjukmunnad öring, *Salmo obtusirostris*. © A. Hodali (på Hodali)

BOKRECENSION: SVERIGES SÖTVATTENSFISKAR

TEXT: RICHARD LÖWALL, ÄLVS ORDFÖRANDE

Öringen är ju en av fiskvärldens kameleonter. Den kan anta så många skepnader och bete sig på så många olika sätt. Det är också en art vi vet väldigt lite om.
Foto: Jörgen Wiklund.

DET VAR EN GÅNG?

– Stämmer väldigt bra in på mig och troligtvis många andra som läser denna recension. Ett slitet sätt att börja någonting, sagor för barn, för oss som var unga en gång, att starta igång och att ”börja” fångla våra sinnen att drömma oss bort i, bort från den vardagliga verkligheten som omger oss.

TIDIGT INFLUERADES jag av de tidskrifter som gavs mig; *Fiskejournalen*, *Svenskt Fiske*, *Allt om Flugfiske*, *Jaktmarker & Fiskevatten* och att

inte förglömma alla årsböcker som gav drömmarna ytterligare skjuts och sammanställningarna över största fiskarna fångade på olika ställen i Sverige. *Landet runt* som skrevs av *Svenne Andersson* gav alltid energi i den unga fiskesjälen och entusiasm att otröttligt men tafatt prova olika fiskemetoder med min mediokra fiskeutrustning.

Petrus Artedi föddes 1705 och dog 1735. Trots sitt korta liv lämnade han ett grundläggande bidrag till studiet av fiskar. Han inspirerade *Linné* att katalogisera arterna. *Wilhelm Liljeborg* beskrev Sveriges fiskfauna på 1800-talet.

Curry Lindabl ”*Fiskarna i färg*” får nog kännetecknas som den moderna inspirationens fader vad gäller litteratur på 1900-talet.

FÖR NÅGRA VECKOR sedan fick jag en ny bok i min hand ”*Sveriges Sötvattensfiskar*”, en bok som saknar motstycke. Den är skriven av *Mats Ottosson* och bilderna är tagna av *Jörgen Wiklund*. På denna sida ser du två av hans favoritbilder.

Sitter en lördagsmorgon i min läsfåtölj, nymalt handbryggt kaffe och i radion P1 med naturmorgon. Börjar bläddra förstrött i boken, en rejäl pjäs som ligger tungt och bra i knät. Minnena från barndomens

drömmar kommer snart ikapp, allt eftersom jag läser de fylliga informationsrika och lättillgängliga texterna. Bilderna får mig att stanna upp och häpna, hur är det möjligt att fotografera och ta dessa porträtt av våra fiskar!?

Boken blir ett med mig, den integreras med mina barndomsdrömmar om att utforska hela världens och fånga alla fiskar som finns. Min värld var liten, kanske lika liten som din där du försökte vidga och hitta nya horisonter att passera i din utforskari-ver.

BOKEN LIGGER i knät och jag kan inte sluta läsa, kan inte sluta bläddra runt bland de eleganta bilderna som tar mig med på en resa jag aldrig trodde mig få åka på. Den behandlar även de problem många av våra kära fiskarter brottas med, att deras livsmiljö krymper och snart kanske är deras existens enbart förpassade till litteraturens bevis på ”att ha funnits” dokumenterade i exemplariska böcker som denna. Min egen reflektion är; – fotografier som dessa i boken kan aldrig ersättas av film, dessutom kombinerade med delikata texter som inte förskönar något, men berättar hur det är och hur det kan vara och förhoppningsvis kan bli.

Harrens rygghena är ju bland det vackraste vi hittar i fiskvärlden. När man ser seglet bryta vattenytan stiger spänningen. Foto: Jörgen Wiklund.

SVERIGES SÖTVATTENSFISKAR handlar även om anadroma arter, dvs arter som befinner sig i gränslandet mellan sött och salt. Laxen är ett utomordentligt exempel på en art som lever hela sitt liv i saltvatten, men fortplantar sig i sötvatten, rinnande sådant vilket gör den extremt sårbar. Öringen är en fisk som ofta ses som havslevande men fortplantar sig i sötvatten dvs också anadrom. Men nej, den är så flexibel att den finner sig till rätta varhelst du låter den få en hygglig livsmiljö, det är därför den fått följa med oss människor runt hela världen och kolonisera hela jordklotet. Däremot kan man både som metare och flugfiskare ibland få till synes utpräglade saltvattensfiskar som skrubbskädda några km upp i rinnande vatten, liksom enstaka gånger torsk och sill som en trevlig bonus.

BOKEN GER ÄVEN information om hotade/ sårbara fiskarter liksom vad som är deras hotbild. Vattenkraften med sina massiva stopp, hinder som effektivt ser till att fiskar inte längre vare sig nedströms eller uppströms kommer tillbaka till sina platser för sin födsel, där de nu skulle fört sin avkomma vidare mot nya generationer; – de får tyvärr se framtiden som ovisst, se sina gener från långt tillbaka utarmas att plötsligt upphöra. Utfiskning med storskaliga båtar, vattenkraft, bevattningsdammar, förgiftade vatten, utdikade skogar som torrlägger bäckar och minskar grundvattnet. Vi skyller på skarv och säl men ser inte vår egen del i förödelsen av den en gång rika faunan vi hade. Vi skriver flitigt om invasiva arter i pressen, men vem har spridit sin mediokra livsstil till att påverka ”allt” för nöjes skull, med resultat död och förgörelse; -jo vi människor i kubik!

LÄS BOKEN *Sveriges Sötvattens-fiskar*, njut och dröm om en rik framtid.

Låt inte min realistiska domedagstext färga boken mörk, den är en glädje för vemhelst som läser innehållet och ser dess fantastiska fotografier.
– Drömmarna har fått en ny plattform!

Älvräddarnas samorganisation bjuder in till årsmötet för verksamhetsåret 2020, den 4:e september 2021

Plats: Digitalt via Zoom. **Tid:** Årsmöte 12:30, föreläsning 14:00. Länk för uppkoppling skickas ut närmare årsmötesdagen till den e-post du registrerar i samband med anmälan.

Anmälan: info@alvraddarna.se (ange om du är grupprepresentant, styrelseledamot eller medlem) **senast den 15 augusti.**

Behöriga att delta på årsmötet: Styrelse, representanter för älvräddargrupper (rösträtt), medlemmar.

ÄLVRÄDDARNA INFORMERAR

När vi skickar ut nyhetsbrev som är mer sällan än för ofta så har vi alltid något viktigt att berätta. Vi saknar epost till många av er medlemmar, i framtiden kan vi tänka oss att även skicka ut medlemsförlängningar på detta vis med besparing på miljöö och våra egna omkostnader.

Så därför uppmanar vi er att **maila oss er epost adress** (om ni aldrig fått tex nyhetsbrev på flera år så vet ni säkert) skriv ert namn och medlemsnummer som finns på baksidan bredvid er adress. Och glöm inte bort att adressändra när ni flyttar.

Älvräddarna välkomnar alltid tips och förslag om idéer och samarbeten om hur vi ständigt kan förbättra vårt arbete etc.

Men vi välkomnar även nya eldsjälar och engagemang, det enda som krävs är ett intresse för våra vattenmiljöer.

Har du dessutom egenskaper där du exempelvis behärskar det grafiska eller gillar att skriva artiklar/nyheter så är du mer än välkommen att höra av dig till oss. Vi har ett behov att utöka vår trafik om nyheter på vår hemsida etc.

Besök gärna vår hemsida:
www.alvraddarna.se

Eller vår facebook grupp sida där du kan posta nyheter eller skriva inlägg: <https://www.facebook.com/groups/alvraddarna>

Det stora gruveländet

Under de senaste åren har det planerats för en vidlyftig gruvverksamhet i sameland, inte långt från vare sig Kalixälven eller Kaitumälven. Författaren, sportfiskaren och debattören Gunnar Westrin är bekymrad och menar att så länge som ekonomin går före ekologin har naturen ingen chans. Gruvhanteringen drar över landet likt en jättelik dammsugare. Allt ska upp, allt ska prospekteras.

Fiskrika Rateksjöarna i Girjas sameby kan bli kommande dagbrott.

REDAN FÖR ETT tiotal år sedan gick rykten på fjället att en gruva skulle etableras, bara någon mil nordost från fiskeeldoradot kring Tjuonajokk efter Kaitumälven.

Min första reaktion var att det var en vandringskröna, något som aldrig skulle kunna realiseras. Tyvärr var det inte så och idag står många av oss med mössan i hand och kan bara konstatera faktum. Borrmaskinerna är på väg in i Sápmi, ut på fjället för att destruera ännu några berg.

FARLIGA TUNGMETALLER.

Ett obehagligt konstaterande är att all gruvhantering är ett långdraget inferno för naturen, biologin och ekologin. Urlakningsprocesserna är på sikt oundvikliga, även om experter inom hanteringen har för vana att förneka detaljerna.

Ur slagghögarna sker alltid en urlakning av tungmetaller, som bland andra kadmium, bly och koppar. I det ekologiska perspektivet vet vi att vattnets kretslopp är den självklara ekologiska motorn som vi i debattens hetta ignore-

”

Här kommer inte enbart renskötare och samer i kläm utan också den expanderande fiske- och naturturismen. Man bör också komma ihåg att det fortfarande finns folk därute som i möjligaste mån fortfarande försöker livnära sig på vad naturen har att ge.

rar, den att det mesta till slut hamnar i vatten.

Processen är att tungmetalljonerna kommer i omlopp, allt eftersom miljöerna försuras. Det i sin tur skadar allvarligt reproduktionen hos främst fiskar och fåglar, men även växtlighet.

Alla våra tungmetaller finns naturligt i våra miljöer. Problemet uppstår när de nyss nämnda metallerna kommer upp i dagen, där de definitivt kommer att påverka ekologiska självklarheter och befintliga organismer.

HETSJAKTEN

För närvarande känns det som om mänskligheten går in på sitt sista levnadsdygn. Allt ska roffas, rubbet ska tas, morgondagen är inte att tänka på.

Ekonomiska stormakter som Kina och Indien skriker efter malmer av olika slag, pengarna ska rulla. Vem bryr sig om öringar, rödingar eller renbeten? Baksidan blir bland annat en ännu större produktion av växthusgasen koldioxid.

Idag känns de ekonomiska aspekterna som helt enväldiga, ekologin har ohjälpligt hamnat på efterkälken. Mitt i den smeten finns samebyarna, den växande vildmarksturismen och framtiden.

EN FÖROLÄMPNING

Jag känner mig kränkt av de stora elefanternas framfart, upplever att någon snor min livskvalitet, mina värderingar och mina drömmar. Just nu känns det som om all min biologiska och ekologiska grundkunskap har krackelerat till småsmulor.

Det har också förvånat mig hur debatterna har formats. Kan

det vara så illa att vi offerar berg, älvar och framtid för en bunt med pengar? Gruvbrytningen kan till slut vara den hantering som skickar både rennäringen och befintliga organismer till evighetens minnesbanker.

FISKETURISMEN

Vi är många i det här landet som har tagit till oss vår fjälltrakt som ett sällsynt attraktivt område gällande vildmarksliv och sportfiske. Det är framför allt flugfisket efter harr som har lockat många av oss till Lappland, till den trakt som numera är lika känd för oss fjällfiskare, som någonsin Mörrumsån för den laxbitne.

Här kommer inte enbart renskötare och samer i kläm utan också den expanderande fiske- och naturturismen. Man bör också komma ihåg att det fortfarande finns folk därute som i möjligaste mån fortfarande försöker livnära sig på vad naturen har att ge.

Tungt belastad har varit Girjas sameby, mellan vägen från Kiruna till Nikkaluokta och ner till vitala delar av Kaitumälven. På deras

Från Rateksjöarna ser man Kebnekajsemassiven, kommande dagbrottsgrannar?

Dagens rensköttsel möter två hot, industriell skogsavverkning och gruvdrift.

Norr om Kaitumälven finns Girjas sameby med lockande berg.

Lugnet före stormen. Många gruvförslag bygger på dagbrott i fiskrika sjöar.

”

Tungt belastad har varit Girjas sameby, mellan vägen från Kiruna till Nikkaluokta och ner till vitala delar av Kaitumälven. På deras marker har det redan prospekterats för minst fem dagbrott...

marker har det redan prospekterats för minst fem dagbrott, de flesta via utgrävningar av sjöar som Stora och Lilla Rateksjöarna med flera. Jag har fiskat i de flesta av Girjas fantastiska sjöar och det är harrfisket som har lockat mig. Ett av många problem har varit diskussioner angående frånrinningsvattnet från gruvorna norrut till Kalixälven och söderut mot Kaitumälven, vattendrag med status som nationalälvar. Älvarna är enligt Miljöbalken skyddade mot vattenkraftsetableringar. Skulle gruvidéerna få företräde kommer dessa älvar att destrueras den kemiska vägen. Eftersom Girjas sameby vann i Högsta domstolen finns numera chanser att den gruvetableringen kommer att dras tillbaka.

FÖRSÄTLIGA HOT

Min enkla devis är att människor behöver fria vidder, friska miljöer och välgörande scenarion för att må riktigt bra. Kalixälven med biflöden får inte byggas ut, men kommer naturligtvis att påverkas negativt av en annan form av exploatering, nämligen en egoistisk expansion med synnerligen tvivelaktiga förtecken.

Satt för några år sedan i en debatt om gruvidéerna i Kallak intill Jokkmokk. Plötsligt reste sig en av gruvintressenterna och sa; ”Det ska synas att riktiga karlar har arbetat”. Förutom att en del av oss gick i taket, var uttalandet också en ren pungspark mot vildmarks- och naturturismen.

Välj djur- och naturvänligare el

El från levande vatten

Att arbeta tillsammans med naturen är en självklar del av vår vardag. Det gör vi för att du ska kunna välja el som inte bara är klimatsmart, utan också produceras med hänsyn till biologisk mångfald.

Läs mer om hur vi jobbar och byt till djur- och naturvänligare el på tranasenergi.se.

TRANÅS ENERGI

”Nu är det 2019 och Boliden har sagt att vi ska bort 2020. De är de som har bråttom, inte vi.”

(Boende, Liikavaara)

”De har hållit på i flera år nu men det händer ingenting och för mig är det ju bra! Jag hoppas att jag dör innan jag behöver flytta, jag vill inte hamna på något äldreboende ”

(Boende, Sakajärvi)

(Ur ansökan om ändringstillstånd för Aitikgruvans utvidgning, det nya dagbrottet Liikavaara, sid 29 i den sociala konsekvensbeskrivningen, 2019)

Gruvorna och miljöbalken

ur clownens perspektiv

*E*n gruva är inte bara ett hål i marken, miljöprövning är inte bara en formsak och bråttom blir inte bra!

Boliden, som driver kopparbrottet Aitik, har fått ändringstillstånd för att gräva en helt ny gruva på en plats som heter Liikavaara. Liikavaara ligger i Gällivare kommun norr om polcirkeln. Aitikgruvan är så mäktig att den syns från rymden med sin grönskimrande metallhaltiga sjö i botten.

Liikavaara är en by och ett stycke natur som jag med bister juridisk klarsynthet förstår snart inte längre kommer att finnas.

Samma sak händer lite var stans då exploateringsföretag ska genomföras för goda syften. I min före detta hemstad Malmö fanns en gång en vacker liten gata som hette Jerusalemgatan. Jerusalemgatan försvann helt under grävskoporna någon gång på 1970 talet under rivningshysterins era. Platsen Liikavaara kommer snart att försvinna, just nu under elektrifieringshysterins era. Platser uppstår och dör beroende på mänskliga behov och procedurerna som föregår dödsfallen är lagstyrda.

Tillståndet för den nya gruvan innebär ett helt nytt sätt att se på vad som kvalar in under den juri-

diska kategorin ändringstillstånd. Normalt sett innebär ändringstillstånd att företaget får göra någonting med sin verksamhet och ändra den på ett sätt som inte påverkar grundtillståndet för verksamheten. På Aitikgruvans grundtillstånd har miljöbalkens procedurer nu använts för att etablera en helt ny gruva på en annan plats. Snart kommer två mäktiga hål att avteckna sig för den som ser jordsken från rymden. Det är tur att man inte ser miljöbalken från rymden för lagen är inte lika mäktig som gruvan.

Alla gruvindustrier som ska etableras måste genomgå två juridiska förfaranden. Ett inledande förfarande enligt minerallagen och ett efterföljande dito enligt miljöbalken. Den som fått koncession att utvinna ett mineral måste även skaffa sig miljötillstånd för att få sätta i gång med att bryta och förädla.

Att ansöka om koncession innebär att tillskansa sig den egna rätten att undersöka eller bryta, oavsett vem som äger marken där fyndigheten finns. Sådana lagar växte fram därför att staten behövde hålla reda på vem som grävde upp malmen. Redan år 1637 inrättades en bergöverstyrelse, under Axel Oxenstiernas förmyndarregering och Sverige delades in i bergmästardömen som styrdes av bergsstaten och dess myndighet Bergskollegium med sina berg-

Författaren framför grindarna till Aitikgruvan.

Aitikgruvan.

mästare. Staten inkrävde bergräntor och det behövdes ordning och reda för att veta vem som grävde. Landshövdingarna i Stora Kopparberget, Västmanland, Närke och Värmland skickade ut sina bergsfogdar i bygderna, för att kontrollera och driva in pengar. Man ska komma ihåg att vår samtid inte är helt olik tidigare historiska perioder av intensiv nyindustrialisering då brytning av mineral varit avgörande. Då för tiden var det för bruken och i våra dagar för att tillgodose elektrifieringens behov. Ändamålen skiftar och helgar alltid medlet, att bevilja koncessioner.

Att få miljötillstånd innebär att själva brytningen ska underkasta sig grundläggande regler i miljöbalken. Så kallade försiktighetsmått måste vidtas för att gruvan ska

åstadkomma så lite skada som möjligt under sin aktiva period och att området därefter ska efterbehandlas enligt gällande bestämmelser. Miljölagar har vi inte haft så länge och ordet miljö, som i dag ibland är ödesmättat, har fått legal betydelse först i vår postindustriella kontext. Miljölagarna växte fram vid insikten om att industrialiseringens allra största och mest synliga avarter måste stävjas och efter miljöskyddslagens tillkomst 1968 så uppnåddes snabba och positiva resultat. Då jag var barn i Helsingborg var husfasaderna gulaktiga av svavelutsläpp från svavelsyrafabriken dåvarande Boliden Kemi, numera Kemira Kemi AB. Nu är det tack och lov inte så och för ögat syns det vara ”fnlir” för miljölagarna kvar att hantera.

”

**Ta vara på din tid och
vakta den väl för nu är
din stund i hålet**

(fritt efter Harry Martinsson)

Då det kommer till gruvindustri är dock ingenting frågan om ”fnlir”. En ny gruva som den vid Liikavaara, liksom alla andra gruvor, har omfattande påverkan på hela sin omgivning. I vårt exempel är saken mycket uppenbar och ni som läser Älvräddaren vet säkert hur saker förhåller sig. Torne och Kalix älvsystem har troligen Skandinavien renaste vatten samtidigt som regionen blir alltmer brytningsintensiv. I det perspektivet är miljöprovningen av gruvorna allt annat än ”fnlir”.

Det första och största problemet som uppkommer vid miljöprovning av gruvor är att mineralet ligger där det ligger.

Då mark- och miljödomstolen miljöprövar en gruva så har bergmästaren i princip redan utfört den fulla lokaliseringssökningen. Lokaliseringen är fyndigheten, helt enkelt. Det finns inga alternativa platser för gruvan. För att lokaliseringen av en gruva ska anses vara otillåtlig enligt miljöbalken förutsätts att gruvbolaget antingen befinner sig i ett så känsligt område i naturen att det rent tekniskt inte går att vidta försiktighetsmått. Ansökan kan så klart också vara så dålig att den helt enkelt måste underkännas och sökanden därmed betraktas som olämplig. Det senare gäller vid alla miljöprovningar eftersom miljöbalken har något som kallas kunskapskrav, för den som vill bedriva en verksamhet.

Eftersom bergmästaren har den första provningen av själva koncessionen, med pekare också in i miljöbalkens hushållningsbestämmelser, så torde inga externa gruvkritiker eller myndigheter kunna hävda att

gruvan är olämpligt lokaliserad vid miljöprövningen. I så fall får man utgå från att sökanden har lurat bergmästaren. Detta kan i och för sig hända och jag har nyligen varit myndighetsföreträdare vid prövningen av en tänkt kaolingruva i Skåne. Prövningen krävde årtal av skriftväxling och tre huvudförhandlingar i mark- och miljödomstolen. Något tillstånd blev det ändå inte, trots att gruvan överklagade, och jag vågar påstå att bolagets ansvariga antingen var helt okunniga, eller valde att försöka lura prövningsmyndigheten.

Faktum kvarstår dock att miljöbalkens grundläggande prövningsföretsättning, bästa plats för verksamheten, bortfaller därför att mineralet finns där det finns.

Det andra problemet som uppkommer vid miljöprövning av gruvor är att elektrifieringshysterin har gjort i princip alla mineralfyndigheter samhällsnyttiga. Detta har blivit ett axiom, precis som vid miljöprövning av vattenkraftverk. Alla mineral ska upp ur jorden och allt vatten ska utnyttjas.

Då mark- och miljödomstolen miljöprövar en gruva innebär detta axiom att tillämpningen av vår tänjbara miljöbalk, som är en ramlag med mycket få generella föreskrifter, kommer att förskjutas. Bort från de allmänna miljöintressena som är tänkt att stå i fokus vid alla proportionalitetsavvägningar. Ramlagar bygger vår välfärdsstatliga myndighetsjuridik och de har för- och nackdelar. En skicklig rättstillämpare med känsla för lagstiftningens syften kan göra stordåd, vilket är fördelen. Nackdelen är att ramlagarna är politiskt vindkänsliga. Väsentliga allmänna intressen ska prioriteras.

Att utvinna de mineral som finns tillgängliga har blivit ett väsentligt allmänt intresse i paritet med miljö- och sociala hänsyn. Att bedriva industriell verksamhet är normalt sett ett enskilt intresse som ska prövas mot det allmänna bästa, exempelvis människornas rätt till en god miljö. Så är det inte längre vid miljöprövning av gruvor och vatten-

Det "Blå blocket", ursprungsartefakten för Boliden Mineral, hittades på början 1930-talet, ett kopparhaltigt block som senare ledde till Aitikgruvan.

kraftverk. Därför blir det plötsligt möjligt för mark- och miljödomstolen att bevilja ändringstillstånd för en helt ny gruva, trots att både externa miljöorganisationer och miljömyndigheter påtalar det självklara:

Hur kan en helt ny gruva slippa ett helt nytt tillstånd bara därför att man delar tekniska installationer såsom anrikningsverk och utvinningsavfallsanläggning med en befintlig gruva? Så här brukar vi ju inte tillämpa miljöbalken.

Politiken sägs vara det möjligas konst och så fungerar också juridiken då det kommer till att tillämpa gamla ramlagar som miljöbalken.

För de läsare som till äventyrs skulle vara oinvidiga i gruvindustrins tekniska och juridiska mysterier vill jag mycket enkelt förklara saken så här:

Då man gräver ett hål i marken för att utvinna mineral så måste man juridiskt hantera:

- Sitt utvinningsavfall i form av upplag och dammar med utsläpp från dessa,
- Sin länshållning och recirkulering av vatten inom sin anrikningsprocess med dess processvatten och vad som direkt släpps mot recipient
- Sina logistikproblem med vägar
- Sin hantering av sprängämnen och inte minst
- Sin efterbehandling.

Därtill kommer naturligtvis alla inlösen och markanvisningsfrågor enligt minerallagen samt hur den projekterade gruvan kan motiveras utifrån en socioekonomisk analys. Det är ovedersägligen viktigt att samhället får tillgång till behövliga mineraler och att materialbalanser på det hela taget kan upprättas för berörda kommuner, hela landet och i förlängningen också internationellt. Frågan är bara hur det ska förhålla sig med avvägningen mot de allmänna och långsiktiga miljö-

”

Vid varje gruvprövning måste man emellertid fråga sig hur kostnader för att bygga om riksvägar, eventuell psykisk ohälsa hos dem som tvingas bort från sin by och inte minst kostnader vid presumtiva dammhaverier med mera ska estimeras och ansvaras för.

intressena, vilket på juridiska kallas för proportionalitetsavvägning.

Så här fungerar juridiken i teori och praktik:

Att miljöpröva en gruva är således komplext i sig men ännu mer komplext därför att det plötsligt finns ett samhällsekonomiskt imperativ att påskynda etablering av så många gruvor som möjligt på kortast möjliga tid. Miljöbalken å sin sida är konstruerad för att i första hand avväga och pröva det allmänna intresset av en hållbart god miljö, mot ett enskilt intresse av att bedriva en viss sorts verksamhet. Miljöbalken är inte konstruerad som minerallagen, det vill säga för att underlätta för snabb exploatering.

Exemplet i denna artikel reser inte bara den juridiskt relevanta frågan om några års brytning motiverar att man bortser från årtiondens juridiska syn på ändringstillstånd. Vad som kallas ”ändringstillstånd” eller ”tillstånd” kan antingen ses som en ordlek för jurister, eller ett juridiskt skyddsnät för att samhället ska bibehålla kontrollen över vad industrin hittar på då de ändrar sina verksamheter. Nya verksamheter och större ändringar ska då, logiskt sett, inte vara ändringstillstånd, utifrån statens preferens. Industrins preferens är tvärt om, eftersom det är enklare och billigare att få ändringstillstånd. Industrin måste faktiskt sätta sina

ägares intressen främst.

En fundamental frågeställning som bort utredas vid fullständig miljöprövning av den nya gruvan vid Liikavaara är exempelvis:

Hur kommer det projekterade dagbrottet, till följd av länsbållning, flödesproblematik och upplag av utvinningsavfall påverka Natura 2000-området Torne och Kalix älvsystem på lång sikt?

Juridiken i verkligheten

Då det kommer till just gruvor är det tveklöst så att dessa även innebär kortvariga ekonomiska uppsving i lokalsamhället och vetskapen om detta utmanar både vår miljöbalk och EU-rättens tvingande miljömål för god ekologisk status eller potential i våra vattenförekomster. På det viset liknar miljöprövningen av en gruva, prövningen av ett vattenkraftverk. Näringarna ska fram och då blir miljölagarna ett hinder. Det är mycket intressant att delta i huvudförhandling, förberedelse och syn för gruvor som på fullt allvar betecknar sig som ”gröna”, i miljöbalkens bemärkelse.

Vid varje gruvprövning måste man emellertid fråga sig hur kostnader för att bygga om riksvägar, eventuell psykisk ohälsa hos dem som tvingas bort från sin by och inte minst kostnader vid presumtiva dammhaverier med mera ska estimeras och ansvaras för. Kunskapen om vad som händer människor och miljö då gruvdammar går i brott är numera väl känd.

Miljöbalken skänker inga lösningar för hur det riskingenjörerna benämner ”restrisken” ska finansieras och inte Sevesolagen heller. ”Restrisken” är en risk samhället måste vara beredd att täcka, förutsatt att sannolikheten för haveri är mycket låg. Konsekvenser som är så allvarliga att kostnaderna för samhället måste bäras av samhället. Min erfarenhet från miljöprövning av ”högriskföretag” i flera olika branscher är att den s k ”restrisken” med sina oöverblickbara konsekvenser helst inte talas om. Detta beror på att juridiken faktiskt inte skänker några lösningar samtidigt som vi

måste acceptera att vissa företag etableras och expanderar trots att de är ”farliga” för sin omgivning.

Vid betraktande av miljöhistoriens lopp under samtidens lupp kan man bara konstatera att en koncession om 25 år och ett miljötillstånd därtill är vad juristerna på sitt språk borde benämna ”ej beaktansvärt”. Detta om man avväger koncessionens- och tillståndets ekonomiska värde mot exempelvis förluster i biologisk mångfald eller social kontinuitet.

Det är naturligtvis inte direkt en fråga för miljöprövningen att en äldre person i gruvans närhet hellre vill dö, än att omlokaliseras. Upplysningen är däremot en påminnare om miljöbalkens portalparagraf, som ju faktiskt gäller parallellt med minerallagen som är en renodlad exploateringslag. Omsorgsfulla miljöprövningar av gruvor kan därför inte rekommenderas utföras med snabbhetsbeting. Utifrån strikt juridisk analys av miljöbalkens förutsättningar påstår jag att det vore samhälleligt mer rimligt att låta prövningarna ta sin tid. Helt enkelt för att balansera bolagens självklara brådska.

Fritt efter en känd författare vill jag bara säga till alla som vill engagera sig i gruvhål eller rent av arbetar med att pröva gruvor enligt miljöbalken:

”Ta vara på din tid och vakta den väl för nu är din stund i hålet”

(fritt efter Harry Martinsson).

Donera med Swish!

Älvräddarna är tacksamma för alla donationer, stora som små!

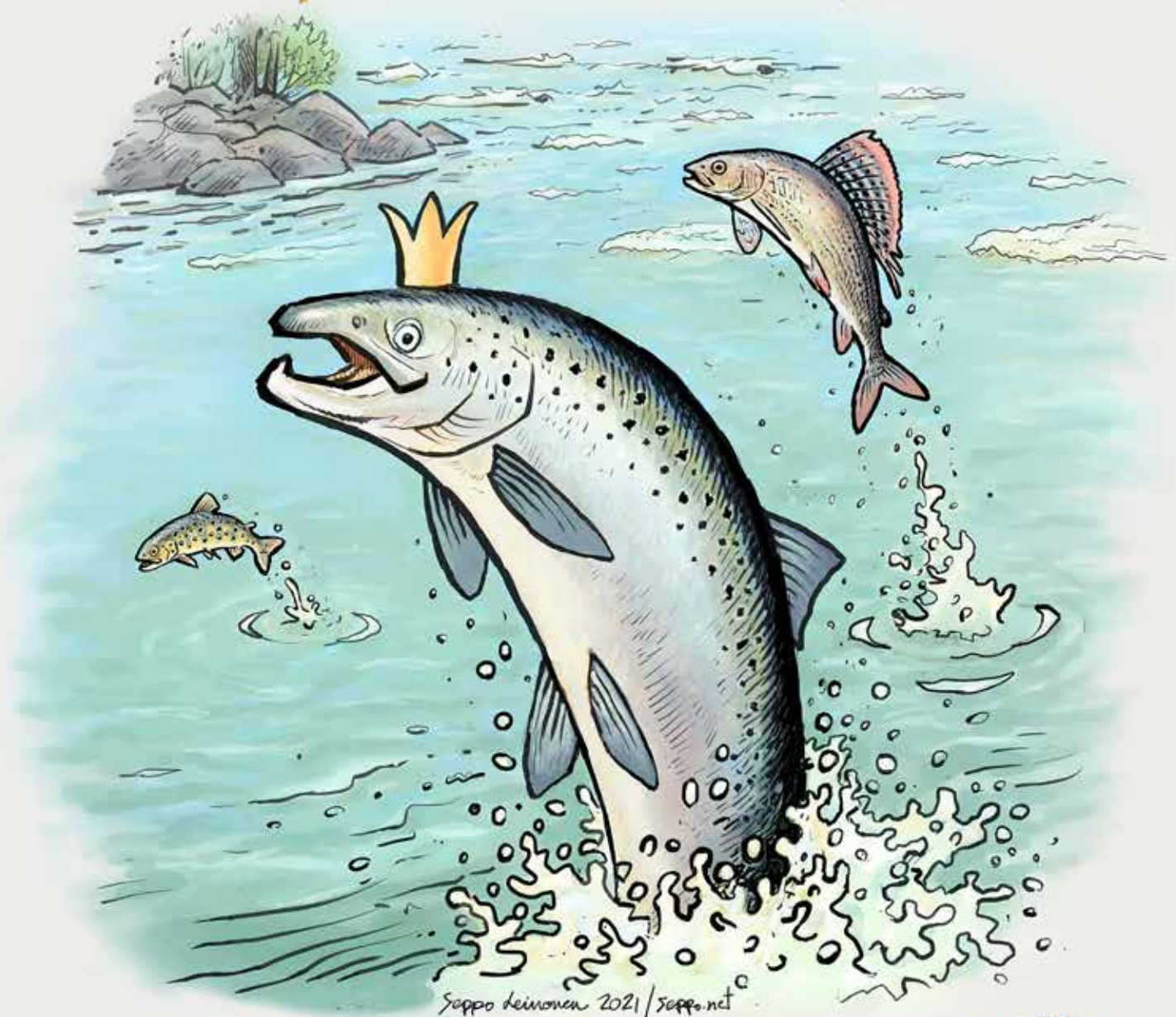

BEGRÄNSAD EFTERSÄNDNING

Älvräddarna Robertsfors, Stantorsgatan 6, 915 31 Robertsfors

Älvräddarna tackar stödmedlemmar,
sponsorer och givare till #slutsnacket

Älvräddarna

ÄLVRÄDDARNA